

ВЕЛИКО НАРОДНО СЪБРАНИЕ

а.е. N *881*

Протокол от заседание на Комисията за изработване на проект за Конституция на България при Великото народно събрание с приложени проекти във връзка с обсъждането на глава първа - "Общи положения".

26.03.1991 г.

1991 г.
Съдържа 62 листа

1

ВЕЛИКО НАРОДНО СЪБРАНИЕ
Комисия по изработване на проект за
Конституция на България

ПРОТОКОЛ

На 26 март 1991 г. се проведе заседание на Комисията за изработване на проекта за Конституция на България при

ДНЕВЕН РЕД:

Обсъждане на материята "Основни положения".

Към протокола се прилага списък на присъствувалите.

Заседанието беше открито в 10,30 часа и ръководено от господин Гиньо Ганев - председател на комисията.

- 0 -

ЛЮБЕН КОРНЕЗОВ: Моята гледна точка е, че ще бъде по-рационална нашата работа, ако съответния председател на подкомисията, за съжаление Нора Ананиева, която е председател на тази подкомисия за основните положения отсъства, но всеки такъв председател на подкомисия с експертите би било добре да подработват съответните текстове, като водещи, които ние в по-широк състав да обсъждаме. Защото мисля, че всеки от вас ще се съгласи с това, че текст по текст трудно се работи в по-широка аудитория.

НИ/ЗТ

Моля за вашето мнение, ако имате по-широк поглед за организирането на нещата.

НИКОЛАЙ ПАВЛОВ: Не от желание да се противопоставя, но аз искам да изтъкна това, че нивото, за което вие говорите, вече е минато – когато експертите работеха с подгрупите и създаваха нещо. Но това се оказа еглектично откъснато и всъщност принципи, които са залегнали в проектите на основните политически сили и които са база за спокойно разискване на нещата, защото тайното съгласие по един текст е много важно – как ще се мине тук и как ще се слезе долу. Тези неща са някакси изоставени.

Мисля, че този период на подгрупи вече е минал. Трябва да работим текст по текст, като приемам априори, че това е проект на подгрупата, която е работила и обсъждала тези неща. Тук трябва да застанем на принципните позиции, ако има някакви различия, сочещи различен подход от гледище на партийните позиции. Ако има някакви различия, сочещи различен подход с оглед на принципни съображения. И аз още в първите няколко букви на проекта съм готов да опонирам не от желанието да бъда опонент, а просто защото считам, че когато се каже "Основни положения" вие правите една тафтология. "Полагати" е полагам основи. Застанете ли на това положение, вие правите какво?

ЛЮБЕН КОРНЕЗОВ: Във вашият проект главата е назована "Основни принципи".

НИКОЛАЙ ПАВЛОВ: Думата принцип е дошла от латинския, но вече е влязла в българския език. Така че не можете да ме обвинявате в това, че проявявам вкус към небългарските думи. А "принцип" е извеждане на първенстващото, на най-важното, на главното, на основното.

Имам още едно възражение. В няколко от проектите има преамбулна част. Тази преамбулна част в предложения проект е изоставена. Аз считам, че преамбюлт не е само въпрос за емоционален подход към нещата, а той трябва да обхване онова, което е нашата идея за бъдещето. За бъдещето като нация и за бъдещето към приобщаване към нещо.

Може би ще приемете, че аз съм ожесточен привърженик, но в преамбюла на проекта, който аз внесох ...

ПРЕДС. ГИНЬО ГАНЕВ: Вижте, може би това, което ще кажа вече е изчерпано. В никакъв случай в тази работна група няма да започнем с онези общи въпроси, които са – дали да има преамбюл, или не. Нека изоставим засега този въпрос. Преамбюлът има своето значение, в никакъв случай то не е емоционално. Казано е даже в така наречените общи нормативни актове, че когато е особено важно и един закон може да има преамбюл. Някои конституции имат преамбюл, други нямат. Нека оставим това. Работата е друга, преамбюлът няма да изчерпи основните положения. Тогава, с други думи, той не стои в конкуренция с тази глава. Щом не е в конкуренция, моля да изоставим засега този въпрос и да преминем ...

НИКОЛАЙ ПАВЛОВ: Кога ще го разглеждаме?

ПРЕДС. ГИНЬО ГАНЕВ: Ще преценим, ще помислим по този въпрос. Преамбюлът не се пренебрегва, но не се решава сега.

Аз искам да помоля, както това би било разумно винаги да става, при предложен един текст да вървим по неговата систематика, като номерация. И в хода на дискусията на отделните текстове да се произнасяме и по мястото на отделния текст в тази систематика. Но това да не бъде като път, без да е задължително да свършим там, или по този път, с който почнахме. Така би трябвало да бъде, иначе ще си служим със спомени за други проекти, за други разрешения.

Мисля, че този опит е общ за всички, които сме правили, ако не Конституция всеки ден, поне закони.

Има думата господин Янков.

АЛЕКСАНДЪР ЯНКОВ: Имам конкретни предложения.

Първо, аз съм съгласен с вас, господин председателю, но трябва да стане ясно, че това е работна (редакционна) група по цялата Конституция.

Второ, трябва да се работи само върху един проект и върху един текст, и това трябва да бъде текстът, който ни предлага експертната група. Ние имаме пред себе си всички проекти и можем да ги използваме.

Трето, предварително, а в дадения случай конкретно, трябва да решим преди да тръгнем член по член, дали тази цялата материя, включително знамето, герба и т.н. дали им е мястото тук. Трябва по принцип и по същество да решим по обема на тази глава дали трябва да се включи всичко, което е предложено, вклю-

чително и чл. 24, чл. 25 и чл. 26 – знамето, герба и т.н., или да се отдели. Тогава действително тази глава може да бъде озаглавена "Основни принципи", защото може да се изчистят всички онези разпоредби, които не са принципи.

Поддържам предложението ви да вървим текст по текст, след като разчистим проблемите.

ПРЕДС. ГИНЬО ГАНЕВ: Изказвам своето мнение, да не бъдат включени тук проблемите за герба и знамето. Това са работи, които не са традиционни за нашата страна. По традиция това дойде от една малка работна група с аргументи, които в момента може да се изоставят. Нека не разискваме тези въпроси сега. Трябва да бъдат махнати, защото това ще повдигне съвършено излишни спорове. Утре ще говорим за герба, не бива сега да бъде включен тук.

ЖИВКО МИЛАНОВ: Въпросът е за мястото в систематиката.

ПРЕДС. ГИНЬО ГАНЕВ: Според мен не е тук мястото.

ЖИВКО МИЛАНОВ: В много конституции този въпрос е сложен в началото.

ПРЕДС. ГИНЬО ГАНЕВ: Зная, че вие, господин Миланов, специално го предложихте. Човек трудно се разделя с любовта си.

АСЕН НИКОЛОВ: Проф. Янков съвсем уместно постави въпроса, че предварително трябва да решим кое трябва да влезе в тази глава – дали "Основни положения" или "Основни принципи". Ако е "Основни положения", то е тафтология, ако е "Основни принципи" още повече. Не това е важното в случая. Какво трябва да влезе в тази глава?

Американските експерти ни обърнаха внимание, че в разработения проект изключително слабо са отразени икономическите отношения и икономическата структура. И това не е случайно. Икономическата проблематика и икономическата основа трябва да бъде в отделна глава, за да може действително да се разработи както трябва. Тук не са само въпросите за собствеността, но и въпросите за данъците, за бюджета и редица други неща.

Предлагам да гледаме само текстовете, които наистина са основни положения или основни принципи, да имаме глава "Икономическо устройство" и да има глава "Социално устройство и отношение към духовната сфера".

ПРЕДС. ГИНЬО ГАНЕВ: Даже ако това не се възприеме нека не стане така, че да дискутираме каква глава да има, защото ние в момента гледаме "Основните положения". Спорното ще изоставим, или ще го гледаме с чувството, че ще го транспортираме другаде.

Има думата Янаки Стоилов.

ЯНАКИ СТОИЛОВ: Уважаеми господа, искам да помоля да обсъждаме сериозните въпроси, защото колкото и да е важен проблемът за преамбюла, проблемите за символите на държавата все пак това не са същности въпроси. Нека накрая да спорим и да мислим върху тях - необходими ли са. За символите - дали ще бъдат в началото или в края - нека предимно специално комисия се занимава с тях.

Що се отнася до самата структура на главата аз смятам, че в нея трябва да има само принципи и никакви права. От тази гледна точка предложеният проект може би неслучайно носи названието "Основни положения", стремейки се да съвмести едното с другото. Но лично аз смятам този подход за недостатъчно рационален. Той ще ни изправи пред излишно дублиране или недостатъчно решаване на тези проблеми.

То е като една умалена Конституция.

Затова съм направил един алтернативен вариант, който е отчитал проекта на работната група и казаното до тук. Той се стреми да следва всичко, което е предложено тук и затова няма да ви запознавам с него.

ПРЕДС. ГИНЬО ГАНЕВ: Има ли други предварителни въпроси?

АСЕН ЦАНКОВ: Интересува ме има ли схема, по която ще направим нашата Конституция?

ПРЕДС. ГИНЬО ГАНЕВ: Има, разбира се.

АСЕН ЦАНКОВ: Защото ми се струва, че тази схема се изоставя. Това е моето впечатление.

ПРЕДС. ГИНЬО ГАНЕВ: Забравете впечатлението си.

Има думата господин Данов.

ЦОНЮ ДАНЕВ: Предлагам този раздел да се казва "Основни начала".

ПРЕДС. ГИНЬО ГАНЕВ: Първо, по заглавието - "Основни положения" или "Основни принципи"?

АЛЕКСАНДЪР ЯНКОВ: Аз съм за "принципи".

ЯНАКИ СТОИЛОВ: Принципи е по-добре.

ЛЮБЕН КОРНЕЗОВ: Искам да ви кажа, че "Общи положения" се именува тази глава в проектите на Велко Вълканов, на БСП и на Радикалдемократическата партия. "Основни начала" се предлага в текста на господин Данев, на Българската социалдемократическа партия. "Основни принципи" е в текстовете на БЗНС, господин Павлов и господин Стоилов. Това като информация.

ПРЕДС. ГИНЬО ГАНЕВ: Името ще определи съдържанието.

НЕНО НЕНОВСКИ: Като казваме "Основни принципи" ние допускаме една тафтология. Предлагам да бъде "принципи".

МАТЕЙ ГРЪНЧАРОВ: Аз предлагам да бъде "Основни начала". Така името е българско и освен това принципите са множество и може да се получи като каталог на Конституцията.

ЯНАКИ СТОИЛОВ: Може да се приеме компромисен вариант "Основни принципи (начала)".

ПРЕДС. ГИНЬО ГАНЕВ: Тогава работното заглавие може да бъде "Основни начала (принципи)". Приема се като работно заглавие.

Минаваме към чл. 1 с всичките му варианти.

ЯНАКИ СТОИЛОВ: По чл. 1 имаме възможност да избираме дали в ал. 1 да дадем всички основни характеристики на държавата или на всяка една от характеристиките да отделим един текст. Мисля, че второто е по-добре, защото тези характеристики не са от един и същи ред. Едно е териториалното устройство на държавата, друго е демократичността като признак на държавата. Едните характеристики са в много по-дълбока степен определящи държавата, другите са повече формални и юридически признаци. В съвременните конституции се използват и двата подхода.

Мисля, че по-добре е за яснота на всяка характеристика да отделим текст.

ПРЕДС. ГИНЬО ГАНЕВ: Без да се сумират в един текст и после да се развиват.

ВЕЛКО ВЪЛКАНОВ: И аз това предлагам.

ПРЕДС. ГИНЬО ГАНЕВ: Има ли други мнения по този въпрос?

ЯНАКИ СТОИЛОВ: Като заедно с това се предпазваме от всякакви дефиниции. Тук ще употребяваме само понятия, които се смятат за универсални, без определения.

МАТЕЙ ГРЪНЧАРОВ: Според мен е необходимо да се запише, защото не виждам как ще разработим в един или в няколко текста принципа за демократичността на Република България. Според мен трябва да има една алинея 1 с текст: "Република България е демократична и правова държава с парламентарно управление".

ЯНАКИ СТОИЛОВ: Предлагам текст със следното съдържание за ал. 1:

"Чл.1. (1) Република България е демократична държава, основана на съгласието на своите граждани, признала техните права и отстояваща интересите на българския народ."

Това подчертава в какво се състои демократичността и, че тя предполага една идея за съгласие между гражданите. Тук има някои неща, които се доближават до идеите на Радикал-демократическата партия, но са по-синтезирани.

Тук се съдържа идеята за това, че държавата трябва да служи на личността и на цялото общество и че тя е един резултат от съгласието, колкото и условно да е едно такова определение.

Що се отнася до парламентарния характер, няма нужда директно да изричаме тези неща, те трябва да се видят от текстовете.

СВЕТОСЛАВ ЛУЧНИКОВ: Предлагам в първата алинея да отпадне "демократична", защото във втората алинея пише, че цялата власт принадлежи на народа. Какво значи тогава демократична, щом като признаваме, че тя принадлежи на народа?

Предлагам текста да бъде: "България е свободна е називисима държава, съществуваща по волята и със съгласието на своите граждани (а волята и съгласието са два елемента, които не е излишно да се подчертаят), признаваща техните права и отстояваща интересите на българския народ."

АСЕН НИКОЛОВ: Аз съм съгласен със становището на господин Стоилов, че не трябва да има дефиниции, обаче в текста, който той предложи има именно дефиниции.

Също така аз смятам, че ако започнем да разсъждаваме какво се обяснява по-нататък с текстовете, трябва изобщо да се откажем от ал. 1, защото всичко по-нататък е обяснено. Очевидно е, че трябва да има една първа алинея, която да даде основните положения.

Предложението ми е предложеният текст по ал. 1, без "парламентарно управление", защото то влиза в дефинициите.

"Република България е единна, демократична, социална и правова държава."

ЦОНЮ ДАНЕВ: Аз поддържам чл. 1, ал. 1, тъй както е дадено с изваждане на термина "единна", защото на стр. 2, вариант втори на ал. 5 именно това отразява "единна и неделима".

Мисля така, защото чл. 1 на всяка Конституция в света определя само формата на държавата и формата на управлението. В този смисъл термините "Република България е демократична, социална и правова държава с парламентарно управление" са абсолютно необходими. Защото демократична е и Швейцария, и Америка, но не са с парламентарно управление.

ПРЕДС. ГИНЬО ГАНЕВ: Благодаря ви, макар че социална в никаква случай не е форма на управление.

Има думата проф. Янков.

АЛЕКСАНДЪР ЯНКОВ: Поддържам предложението на господин Асен Николов да отпадне "с парламентарно управление". Предлагам да отпадне и думата "единна".

"Република България е демократична, социална и правова държава."

А това за съгласието и волята на гражданите е друг въпрос, при това съм против този русизъм "отстояване на интересите". Интересите се защитават и е хубаво да бъде на български език дадено. Смятам, че колкото по-кратки са текстовете, толкова повече ще има достойнство нашата Конституция. Както се казва в правния език: "Колкото по-малко прилагателни, толкова по-добре за съдията".

ЙОРДАН ГАНЕВ: Предлагам това, което е дадено като вариант първи, но искам да се спра на един друг въпрос - това, което каза председателстващият. Чета първия текст: "България е единна и демократична - дотук е ясно - правова държава - също е ясно, но "социална"? И тук веднага отправям едно предложение, което е малко по-общо. Нека когато работим текстовете да се отърсим от всякакви думи, които нямат правно съдържание или някакво друго.

Искам да обърна внимание на един факт, доколкото знам терминът "социална държава" досега е бил употребяван само един път при обявяването на Италия за република след края на Втората световна война.

ПРЕДС. ГИНЬО ГАНЕВ: Сега го има на много места.

ЙОРДАН ГАНЕВ: Мисълта ми е друга, когато след известно време просъществува тази социална република, думата "социална" отпадна. Това не е случайно.

ПРЕДС. ГИНЬО ГАНЕВ: С други думи вие поддържате първия вариант.

ЙОРДАН ГАНЕВ: Да, аз поддържам първи вариант, но искам да изкажа едно пожелание да се откажем от тези думи, които нямат правно съдържание.

АСЕН ЦАНКОВ: Аз напълно споделям това, което каза господин Ганев. Той ми взе думите от устата, защото първо, ние не сме социална, и сме много далеч от социалната държава. А не сме и единна. Това значи да излъжем хората. Предлагам да утвърдим първия вариант така, както го прочете колежата Матей Грънчаров. Според мен той е най-удачен за чл. 1 на Конституцията.

МАТЕЙ ГРЪНЧАРОВ: "Република България е демократична и правова държава с парламентарно управление."

Използвам случая, за да спомена, че наистина в други конституции се употребява това неюридическо определение "социална" но то има една много мрачна история. Първата социална държава, която се създаде беше в 1944 г. от Мусолини, който създаде социалната република след преврат. Първите неофашистки партии в Европа бяха социални движения. Това понятие "социална" означава обществена държава. Всеки човек може да има в такъв случай възможността да сложи там различно съдържание. Правилно ли е в една конституция, и то в нейната титулна част, така да се каже, в основната, първа алинея, да залагаме термини, които всеки може различно да тълкува?

ЕЛЕНА КИРЧЕВА: Смятам, че "единна" трябва да остане в чл. 1, ал. 1, тъй като "единна" е синоним на унитарна, а ние още в първия текст трябва да подчертаем това, че нашата държава е унитарна и, че няма никакъв шанс, дори мисъл, за създаване примерно на федеративно устройство. Единна е израз на държавно устройство и аз съм съгласна, че в чл. 1 ние трябва да подчертаем формата на държавно управление, формата на държавно устройство.

Така че аз смятам за удачно да остане текста "Република България е единна, демократична и правова държава."

ПРЕДС. ГИНЬО ГАНЕВ: За управление да не се ли говори?

ЕЛЕНА КИРЧЕВА: Нека не се говори тук за управление. Аз оставям "социална" по други съображения, не по тези, които казаха колегите. Ние сме далеч от социалната държава. Ако го запишем, това ще бъде само едно пожелание. А от гледна точка на теорията, социалната държава е държава на благополучието. Ако сега започнем да определяме какво е благополучие, няма да стигнем доникъде. Така че социалната държава има стойност, има правна същност, но ако се стремим да бъдем реалистични, тя на този етап е само едно пожелание.

ПРЕДС. ГИНЬО ГАНЕВ: Има думата господин Велко Вълканов.

ВЕЛКО ВЪЛКАНОВ: Смятам, че е необходимо в чл. 1 изрично да кажем, че България е република, защото както е предложено тук "Република България" предполага, че някъде вече е казано. А никъде не е казано, че България е Република. Ние трябва да заявим това: "България е Република". По този начин решаваме исторически въпрос. От 50 години се спори какво е България. Нека ние ясно да кажем, че България е Република.

И следващата част от този текст да бъде посветена именно на понятието република. В следващите текстове ще дадем другите понятия: демократична, правова, социална и пр., в духа на това, което каза Янаки Стоилов. Но ми се струва, че е абсолютно и необходимо и задължително в момента да кажем още в самото начало каква е нашата държава. Тя е република. Край на историческия спор.

ПРЕДС. ГИНЬО ГАНЕВ: Текстът само с тези три думи ли да завърши?

ВЕЛКО ВЪЛКАНОВ: По-нататък трябва да кажем в какво се изразява това, че цялата власт принадлежи на народа и произтича от народа. Това е републиката.

НЕНО НЕНОВСКИ: Аз предлагам текстът да има няколко алинеи. Първата алинея да гласи:

"Ал. 1. Република България е демократична, социална и правова държава."

Във втората алинея да се изложи съдържание на мисълта, че устройството ѝ е единно и че има парламентарна форма на управление.

"Ал. 2. България е единна държава с парламентарно управление."

ПРЕДС. ГИНЬО ГАНЕВ: Бихте ли аргументирали понятието "социална".

НЕНО НЕНОВСКИ: Понятието "социална държава" не трябва да се свързва само с фашизма. То не е тъждествено с понятието "обществена държава" защото би било смешно да разсъждаваме така. Всички следвоенни конституции, като започнем от Федералната република, Испания, Франция и т.н., го възприемат, за да изразят една ориентация на държавата, която не трябва да се дезангажира от обществените процеси, а трябва да участва, доколкото се

НИ/НП

налага да защитава гражданите, социално слабите и т.н.

ПРЕДС. ГИНЬО ГАНЕВ: Не се разбира от прилагателното. Така е по учебниците.

СНЕЖАНА НАЧЕВА: Господа, струва ми се, че един текст, който предлага господин Велко Вълканов е удачен като първи текст. Но щом като кажем, че България е република, като сезирам всичките основания, които се крият зад това негово искане, първият член да бъде по този начин редактиран, струва ми се, че трябва да добавим, като е република каква е тя - парламентарна или президентска. Така че в чл. 1, ал. 1 дължим да кажем, че България е република с парламентарно управление. Тогава заковаваме и наименованието и формата на държавата, и даваме възможност по-нататък да се развия взаимоотношенията парламент - репрезидент по определен начин. Нали главата затова се нарича "Основни начала"

Като една втора алинея виждам, че Република България е единна, демократична, социална и правова държава. Моля ви да не сее отказваме от социална, защото във всяка характеристика вътре е заложен принцип основно начало.

Това, което току-що се разви от проф. Неновски за социалната държава - грижата, социалната насоченост във вътрешната политика на държавата се крие вътре в тази характеристика и тя задължава конституционния законодател по-нататък в гл. 3 и гл. 4 да развие този момент. Това е конституционното основание на социалната политика на държавата.

ПРЕДС. ГИНЬО ГАНЕВ: Така е, но това твърде много се крие и не се вижда. Защото този термин "социална" в България нищо не значи.

СНЕЖАНА НАЧЕВА: Третата ми бележка се отнася към колегата Стоилов. Неговата дефиниция е приемлива до известна степен, но аз го моля да намери нюанс, за да изрази и втория момент. Той казва "признава правата". Добре, това означава, че априори тези права съществуват и държавата ги признава. Това е и така, и не е. Що се отнася до естествените права това е така, държавата трябва да признае тяхното съществуване. Но що се касае до другата група конституционни права, които държавата създава и гарантира чрез правото, по този начин изразът отсича нещата само до естест-

вените права. Затова аз го моля да помисли за един друг израз, който да покрива и това, че признава естествените права, но естествено с това създава други.

ЖИВКО МИЛАНОВ: Първият текст на всяка конституция има изключително важно значение, тъй като той е осовият текст. От него тръгва общата характеристика на обществото и държавата. И понеже в една конституция е нужно всичко да бъде синтезирано, аз мисля, че първият текст е максимално синтезиран. Аз не възприемам предложението сега да определяме каква е формата на България – дали република или не, тъй като този въпрос е решен през 1946 г. категорично.

ВЕЛКО ВЪЛКАНОВ: Оспорва се.

ЖИВКО МИЛАНОВ: Всеки може да го оспорва, но България е република и трябва да се запише "Република България", тепърва не можем да дискутираме по този въпрос. И по-нататък вървят всички основни характеристики за нейния унитарен характер, за нейния демократичен характер, затова, че тя е правова държава. Тук дискуссионен момент е "социална" държава.

Колегите изясниха въпроса, но ако се настоява би могло да отпадне това понятие. Парламентарното управление също е един основен принцип и той трябва да се запише.

Разбира се, бихме могли всяка дума от това съдържание да се изложи в отделни текстове, но то ще бъде една разгъната и раздута конституция.

СНЕЖАНА БОТУШАРОВА: Уважаеми колеги, относно първия принцип, който господин Стоилов постави, дали да се дадат основните характеристики и след това да бъдат развити, считам, че не е необходимо в следващи текстове да се правят теоретични разяснения на понятия, които сега можем по един или друг начин да виждаме, но те да не бъдат осъществени с конституционните текстове.

Относно формулировката на чл. 1, понеже преди мен говориха колегите, бих искала да подкрепя това, което госпожа Кирчева каза за определението "единна". И това, което господин Вълканов посочи – текст, в смисъл, че България е република. Лично аз бих предложила в този първи текст освен тези две характеристики и следното: "България е единна, независима и свободна

република с парламентарно управление." Защото в този текст се посочва каква е формата на управлението в страната, категорично се казва, независимо, че се изказа мнение от господин Миланов, че този въпрос е решен през 1946 г., всяка конституция може да започне отначало и да определи какво е това начало.

Според мен в този текст трябва ясно да се каже каква е формата на управление, а именно парламентарно. Лично мое мнение е, че не е необходимо да се определя държавата като демократична, социална или правова, ако вътре в текста не се развие това. Тъй като основни принципи и положения има всякакви, но ако няма механизъм и гаранция за това, самото обявяване не би могло нищо да доведе освен да придаде един помпозен характер на вътършителната част от конституцията. Докато определянето на Републиката като единна, независима и свободна дава съвсем друга насоченост на тази държава.

ГЕОРГИ АВРАМОВ: Искам да оспоря термина "единна", защото не е ясно единна като нация, единна като територия ли? Това ще породни много възражения и въпроси. По-нататък може да се уточни нейният характер, устройство и т.н. Моето предложение е да бъде "демократична и правова държава". Да отпадне както единна, така и социална.

РУМЯНА НИКОЛОВА: Във връзка с понятието "единна" искам да кажа, че то повече звучи като лозунг, отколкото да изразява нещо. Предлага без "единна". Тя може да бъде федерация и пак да е единна.

ЯНАКИ СТОИЛОВ: Нашата дискусия доказва, че нямаме достатъчно ясна представа какво трябва да включва чл. 1 и да решим как да разположим нещата. За мен каквато и да е ал. 1 с всички характеристики, или с една отделна, самият чл. 1 трябва да съдържа още два текста. Единият за признаването на личността като висша ценност и вторият за народа като единствен суверен. Тези неща трябва да бъдат развити в отделна алинея.

Що се отнася до определянето "единна" аз съм против то да фигурира в първия член, защото по този начин ще се принудим да му посветим цял текст. Там трябва да определим въпроса за границите, за начина на тяхното изменение, за неделимостта на

държавата. Това е един цял проблем, който трябва да развием. Това, че го афишираме, нищо не значи.

ВЕЛКО ВЪЛКАНОВ: Не е възможно в чл. 1 да включим всичко. Това трябва да бъде ясно.

ПРЕДС. ГИНЬО ГАНЕВ: Вижте какво правим. Колкото и конституционалистите да се ръководят от примери и от собствен опит се иска да се напише в чл. 1 "мляко, месо, риба", както се правеше на афишите на много магазини. Тоест да се знае точно какво се продава вътре. Това не е необходимо. Не може в първия текст да се изчерпи цялото съдържание на конституцията. Затова трябва да се каже само каква е формата на управление и за какво става дума.

АЛЕКСАНДЪР ЯНКОВ: Мисля, че е неуместно тук да се споменава "единна, свободна и независима". Това изглежда като комплекс за малоценност, като нещо, което ни липсва. Обикновено така се правеха конституциите на африканските страни след колониализма и се обявяват за независими. Необходимо ли е сами да се обявяваме за независима държава? Това не е нужно. Това трябва да произтича от самата структура. Какво значи "свободна"? Свободна от какво, свободна за какво? Това трябва да се види в отделни текстове.

ПЕТЪР ОБРЕТЕНОВ: Мисля, че в първия текст, който ще бъде водещ и основен, трябва да има колкото се може по-малко прилагателни. Директно трябва да е посочена формата на управление. А това управление, както всички сме съгласни ще бъде парламентарна република. И аз съм съгласен с господин Вълканов и с госпожа Начева формулировката да бъде такава: "България е парламентарна република, в която цялата власт произтича от народа и принадлежи на народа."

ПРЕДС. ГИНЬО ГАНЕВ: Господа, мисля, че в момента не обсъждае чл. 1, а само неговата първа алинея. И затова нека не искаме с ал. 1 да изчерпим възможностите на слеващите алинеи. Не е ли по-разумно, всичко има своята защита, да се каже, че не е така страшно, че бил решен въпросът за републиката. Той може да е решен, но може да се каже: "България е република с парламентарно управление".

ЯНАКИ СТОИЛОВ: Нека поставим въпроса с това дали е парламентарна република или не за накрая, когато напишем конституцията. Тогава ще разберем дали ще е парламентарна, или не.

ВЕЛКО ВЪЛКАНОВ: Аз се питам дали "с парламентарно управление" е точен текст. Защото управляваме не само чрез парламента, но и пряко чрез народа, чрез референдум и т.н. И когато казваме, че народът упражнява властта чрез свободно избрани представители и непосредствено, ние изпускаме именно този момент - непосредственото управление.

ЖИВКО МИЛАНОВ: В конституционните текстове не можем да изразим всичко, но парламентарното управление предполага и референдуми, защото именно в компетенциите на Народното събрание включваме правото му да насрочва национални референдуми, а в компетенциите на местните органи - и местни референдуми. Това е една от формите на парламентарното управление. Още повече че се касае за една парламентарна традиция, която е утвърдена.

ВЕЛКО ВЪЛКАНОВ: По-скоро тук става дума за апозиция на президентската република. Само от тази гледна точка може да се оправдае понятието "парламентарна република".

ЖИВКО МИЛАНОВ: От това, че ще определим парламентарното управление следва структурата на всички останали институции по-нататък. Можем ли да се обединим към текста: "България е република с парламентарно управление."

ВЕЛКО ВЪЛКАНОВ: Може да бъде така: "България е парламентарна република." И евентуално да прибавим: "Цялата власт в нея се упражнява от народа и чрез народа." Това може да бъде отделна алинея.

НИКОЛАЙ ПАВЛОВ: Аз предлагам да бъде само: "България е парламентарна република".

МАТЕЙ ГРЪНЧАРОВ: Предлагам да запишем така: "България е република, демократична и правова държава, с парламентарно поведение."

ЕЛЕНА КИРЧЕВА: Предлагам да бъде така:

Ал. 1. България е парламентарна република."

И като втора алинея да определим каква държава е.

ПРЕДС. ГИНЬО ГАНЕВ: Уточняваме се ал. 1 да бъде:

"(1) България е парламентарна република."

Сега кажете каква да бъде втората алинея.

ЯНАКИ СТОИЛОВ: Моето мнение е "парламентарна" да се напише в скоби. След като изработим конституцията ще видим дали трябва да остане или не.

За ал. 2 предлагам:

(2) В Република България човекът е висша ценност. Обществото и държавата гарантират неговия живот, достойнство, права и свободи.

(3) Народът е единствен суверен в Републиката. Той осъществява държавната власт във формите и по реда, предвидени в тази конституция.

(4) Някоя от част от народа, политическа партия или друга организация, държавна институция или отделна личност не може да присвоява осъществяването на народния суверенитет."

ПРЕДС. ГИНЬО ГАНЕВ: Господин Стоилов, в това, което току-що казахте ме смущава това, че няма нищо за държавата, която изоставихме от първата дефиниция.

ЯНАКИ СТОИЛОВ: Аз ще обясня защо. За мен е необходим цял един следващ тест да се посвети на съотношението между обществото и държавата. Това е следващ по значение текст и да бъде в друг текст, самостоятелен, а не алинея.

ПРЕДС. ГИНЬО ГАНЕВ: Смущава ме още и това, че човекът е висша ценност.

ЕЛЕНА КИРЧЕВА: Преди да се стигне до човека ние не сме изчистили държавата. Тук записахме само, че България е парламентарна република. Предлагаме за ал. 2 това, което дотук изпуснахме:

"(2) Република България е единна, демократична и правова държава."

Условно можем да сложим и понятието "социална" в работния тест, а след това да мислим.

ЯНАКИ СТОИЛОВ: Нека не започваме пак по стария обичай предимно с държавата и всичко останало да бъде нейна функция.

ПРЕДС. ГИНЬО ГАНЕВ: Чухте две становища, които имат противоположни изходни точки. Едното е човекът, както казва господин Стоилов. Другото е да доизясним държавата.

ВЕЛКО ВЪЛКАНОВ: Бих предложил това да бъде алинея втора, в която да дадем останалите характеристики на държавата:

"Ал. 2. Република България е демократична, правова и социална държава."

АЛЕКСАНДЪР ЯНКОВ: Аз горе-долу по същите съображения, които изтъкнах, може да изглежда странно, но мисля, че не е нужна думата "правова". Конституцията трябва да бъде действително гарант, да има законност, а ние започнахме да употребяваме думата "правова". И аз си мисля как ще преведете това на английски, на френски или на някакъв друг език. Защото сега от безправие то отива към демокрация, непрекъснато подчертаваме "правова". Избиваме един комплекс за политическа малоценност. Аз ви моля да не се употребяват публицистични термини в конституционния текст.

ПРЕДС. ГИНЬО ГАНЕВ: Господин Янков, въпросът е друг - дали методът на господин Стоилов за гражданина като висша ценност или за човека, или до изясняването на характеристиката на държавата, както се предлага. Това е въпросът засега.

АЛЕКСАНДЪР ЯНКОВ: Аз съм за първия вариант, да се дадат последователно характеристиките на държавата.

ПЕТЪР ОБРЕТЕНОВ: Мисля, че щом приехме като алинея първа дефиницията, че България е парламентарна република, оттам нататък трябва да изясним откъде произтича властта. И предлагам да прибавим като ал. 2 и 3:

"Ал. 2. Цялата власт произтича от народа и принадлежи на народа.

Ал. 3. Народът осъществява държавната власт непосредствено, както и чрез органите на законодателната, изпълнителната и съдебната власт."

По ал. 4 смятам, че всички ще се съгласим, че тя има място в Конституцията, именно:

"Ал. 4. Някоя част от народа, политическа партия или друга организация, държавна институция или отделна личност не може да присвоява осъществяването на народния суверенитет."

НИ/ВР

Аз смятам, че в ал. 2 може да бъде прогласен принципът: "Народът е единствен суверен в републиката", което е по друг начин казано от това, което е изложено в сега предложения текст.

СВЕТОСЛАВ ЛУЧНИКОВ: Ако кажем, че цялата държавна власт принадлежи на народа. Не принадлежи, а се упражнява от народа.

ЯНАКИ СТОИЛОВ: Това не е вярно, защото не е възможно.

СВЕТОСЛАВ ЛУЧНИКОВ: Народът упражнява държавната власт. Съгласно Конституцията ние сме предвидили по какви форми и начини упражнява той тази своя воля. Оттам нататък всичко е излишно. Защото ако цялата власт произтича от народа, упражнява се от народа и служи на народа, всички тези лозунги, че никоя политическа партия и т.н. не може да си присвоява властта, стават излишни. Те повтарят това, което вече сме провъзгласили като принцип. Те отново са израз на този комплекс за малоценност, бих казал и за виновност.

ПРЕДС. ГИНЬО ГАНЕВ: Има ли други мнения?

ЖИВКО МИЛАНОВ: В този първи конституционен текст ние трябва да изясним напълно проблема за държавата, като една всеобхватна организация на народа и политическата власт, като основен фактор за организираността на обществото. Поради това всички тези въпроси имат съществено място.

Предлагам втората алинея да бъде така, както предложи госпожа Елена Кирчева, в смисъл, че Република България е единна, демократична, социална и правова държава, тъй като по-нататък всичко това намира място в развитието на тези характеристики.

По въпроса за суверенитета. Въпросът за съотношението между народа и властта, това е генерален въпрос. Чия е властта, от кого произтича, как се осъществява.

ПРЕДС. ГИНЬО ГАНЕВ: Как тълкувате съображенията на господин Лучников?

ЖИВКО МИЛАНОВ: Народът директно осъществява държавната власт само чрез формите на пряката демокрация, а иначе чрез представителните форми и чрез различните други форми на власт, както това е записано във всички конституции.

Би могло вариантът на ал. 3: "Народът е единствен суверен" да влезе като трета алинея.

Алинея 4 трябва да си остане, защото това е една много съществена конституционна гаранция.

Също така вариант за ал. 5 би могъл да се обсъжда и тя има смисъл. Този текст е взимствуван от проекта на Велко Вълканов.

ПРЕДС. ГИНЬО ГАНЕВ: Тогава махнете "единна" от горната алинея, щом ще бъде в тази. Защо е два пъти сложено в един текст.

ЯНАКИ СТОИЛОВ: Дори и да се сложи, въпросът пак няма да бъде изчерпан.

ЦОНЬО ДАНЕВ: Аз смятам, че след формите на държавата и на управлението, трябва да се включи, както тук е казано, ал. 2 за държавната власт. Аз бих предложил да бъде така:

"Ал. 2. Суверенитетът принадлежи на народа, който го упражнява във формите и в границите, определени от Конституцията.

Ал. 3. Органите, учредени от Конституцията, упражняват властта си само по реда и във формите, определени от нея."

Алинея 4 може да остане така, както е предложено.

МАТЕЙ ГРЪНЧАРОВ: Аз мисля, че целият чл. 1 трябва да обхваща основното начало на държавата - Република България. Тоест:

Алинея 1 да бъде това, което се договорихме, че България е република, демократична и правова държава с парламентарно управление.

Втора алинея да бъде вариантът даден за ал. 3: "Народът е единствен суверен в републиката, осъществява държавна власт чрез правата и органите, предвидени в тази Конституция."

Трета алинея да бъде предложената в работния проект четвърта алинея без изменение. И четвърта алинея да бъде: "Република България е еднонационална държава."

По този начин в чл. 1 става излишно да се пише "единна". Обаче този първи вариант на ал. 5, който е предложен и ще стане ал. 4, фактически изчерпва целия чл. 1 от Конституцията.

Проблемът за човека ще бъде предмет на чл. 2. Това е моето предложение.

ПРЕДС. ГИНЬО ГАНЕВ: Това не означава, че човекът е на второ място, нали?

ЛЮБЕН КУЛИШЕВ: Според мен определението "социална" не бива да остане. А може би то трябва да остане във връзка с мястото на човека в държавата и там да се сложи. А що се касае за характеристиката "унитарна", "единна", е добре.

ПРЕДС. ГИНЬО ГАНЕВ: Елена, повторете Вашия текст на ал. 2.

ЕЛЕНА КИРЧЕВА: "Република България е единна, демократична, социална и правова държава." Ако госпожа Начева държи за "унитарна", ние сме съгласни, но трябва да превеждаме след това на другите. "Единна" е достатъчно.

ПРЕДС. ГИНЬО ГАНЕВ: Молбата ми е така да остане сега. То е работно, то подлежи на контестации. Да запишем тази втора алинея, като думата "социална" поставим в скоби.

РЕПЛИКА: Защо?

ПРЕДС. ГИНЬО ГАНЕВ: Защото още е спорно.

ЕЛЕНА КИРЧЕВА: Нищо, нека да остане.

ЯНАКИ СТОИЛОВ: Каква е логиката да бутаме "единна" до "социална и правова"? Това са съвсем различни неща. Каква е логиката втора алинея да събира неща, които са на съвсем различна плоскост?

ПРЕДС. ГИНЬО ГАНЕВ: Хайде сега да го оставим, после ще го изясняваме.

ЯНАКИ СТОИЛОВ: Не почива на никаква логика!

ПРЕДС. ГИНРЕДС. ГИНЬО ГАНЕВ: Казват, че когато се казва "единна", трябва да се каже и "неделима".

ЯНАКИ СТОИЛОВ: Ще видите, че ще се върнем до един самостоятелен текст по тази материя след половин час дискусия.

ПРЕДС. ГИНЬО ГАНЕВ: И аз така мисля. Добре, така да се напише сега.

Ал. 3 - Суверинитетът.

ЛЮБЕН КОРНЕЗОВ: Според мен третата алинея трябва да бъде: "Цялата власт произтича от народа, принадлежи на народа и служи на народа."

ЕЛЕНА КИРЧЕВА: Да, това предлагаме за трета алинея.

ЯНАКИ СТОИЛОВ: Друг вариант: "Народът е единствен суверен в Републиката. Той осъществява държавната власт във

СД/МТ

формите и по реда, предвидени в тази конституция." Предимството е, че го казваме по-кратко. След като народът е суверен, всички други неща за "произтича", за "упражнява" следват от само себе си. А във второто изречение казваме и кои са формите на връзката на държавната власт със суверена.

ЕЛЕНА КИРЧЕВА: Нашият вариант на ал. 3: "Цялата държавна власт произтича от народа, принадлежи на народа и служи на народа. Тя се осъществява чрез правата и органите, предвидени в тази конституция."

ВЕЛКО ВЪЛКАНОВ: Тя се осъществява от органите и по реда, предвидени в тази конституция."

ЕЛЕНА КИРЧЕВА: Прав е господин Вълканов, така редакционно е по-вярно.

ЯНАКИ СТОИЛОВ: Как от органите?! Не е вярно, че само от органите се осъществява!

ВЕЛКО ВЪЛКАНОВ: "... от органите и по реда, предвидени в тази конституция."

ПРЕДС. ГИНЬО ГАНЕВ: Велко, виж последният вариант на страницата. Там хубаво е казано: "Народът е единствен суверен в републиката. Той осъществява..." Дайте да внесем корекции във второто изречение, но това заявление, че е суверен, е хубаво.

.....: "Тя се осъществява непосредствено и чрез органите, предвидени в тази конституция."

ПРЕДС. ГИНЬО ГАНЕВ: "...непосредствено от него и чрез органите, предвидени в тази конституция."

ЕЛЕНА КИРЧЕВА: Последно така ли става: "Цялата държавна власт произтича от народа, принадлежи на народа и служи на народа. Тя се осъществява непосредствено и чрез органите, предвидени в тази конституция."?

ЯНАКИ СТОИЛОВ: Защо не възприемем по-краткия израз: "Народът е единствен суверен." Мисля, че звучи по-силно и по-ясно.

ПРЕДС. ГИНЬО ГАНЕВ: Господин Стоилов, говорим за второто изречение на варианта.

ЯНАКИ СТОИЛОВ: Това е тавтология. Ако кажем това, което предлагам, защо да повтаряме "тя произтича от народа и принадлежи на народа"?

ПРЕДС. ГИНЬО ГАНЕВ: Какво предлагате?

ЯНАКИ СТОИЛОВ: Само народът е единствен суверен. И другото вече - как се упражнява. Аз го прочетох.

ПРЕДС. ГИНЬО ГАНЕВ: Добре, прочетете го пак.

ЯНАКИ СТОИЛОВ: "Народът е единствен суверен в републиката. Той осъществява държавната власт." Тук вече може да се възприеме и текстът, приет във варианта.

ПРЕДС. ГИНЬО ГАНЕВ: не е така. Мислете по второто изречение и го кажете.

АЛЕКСАНДЪР ЯНКОВ: Искам да задам един въпрос. След като кажем, че цялата държавна власт произтича от народа, принадлежи на народа и служи на народа, това не е ли другото наименование на народа като суверен?

ЯНАКИ СТОИЛОВ: Няма нужда да повтаряме двете неща. Или едното, или другото - аз това исках да подчертая.

АЛЕКСАНДЪР ЯНКОВ: Аз предпочитам дискриптивното определение, което ще бъде по-ясно и за народа, и за публиката, защото суверен в републиката е единствен. Два суверена не може да има, нито три суверена. Затова предпочитам: "Цялата държавна власт произтича от народа, принадлежи на народа и служи на народа".

ПРЕДС. ГИНЬО ГАНЕВ: Трябва ли да се повтаря три пъти "на народа"?

ЯНАКИ СТОИЛОВ: Още повече, че не е много вярно, че цялата държавна власт принадлежи на народа. Защото ако тук разгледаме идеята за представителството, тя е много по-сложна. Дали всъщност цялата държавна власт принадлежи на народа?

АЛЕКСАНДЪР ЯНКОВ: Господин Ганев, няма начин думата "народа" да не се повтаря. Опитайте се да направите изречение и ще видите, че не може да стане.

ПРЕДС. ГИНЬО ГАНЕВ: Може, но ще бъде друго изречението.

ЙОРДАН ГАНЕВ: Аз съм съгласен с това, което казва Янаки Стоилов. Нека все пак да имаме предвид, че народът не е единно понятие, за да можем да говорим за воля на народа. Винаги, когато говорим за народна воля, ние имаме предвид волята на мнозинството. Но един термин, който се употребява тук и който ме безпокои, това е "и служи на народа". Какво значи това "служи"?

Представете си един такъв случай: две групи имат противоречиви интереси. Всяка една от тях, въз основа на този текст, ще каже: държавата е длъжна да ми служи, аз съм народът. Това "служи на народа" ми се струва не много точно и не много ясно. Предлагам "служи на народа" въобще да отпадне. Разбира се, че всичко, което се прави, се прави в интерес на българската държава, на общността вече, не на отделната единица, която е народът.

ПРЕДС. ГИНЬО ГАНЕВ: Господин Ганев, Вие сте против "суверен" като дума, така ли?

ЙОРДАН ГАНЕВ: Още навремето, когато учех и когато тези въпроси далеч не бяха толкова ясно поставени, се казваше, че суверенитетът на държавата е едно твърде относително понятие. Достатъчно е държавата да сключи един договор и суверенитетът вече е ограничен.

ГЛАСОВЕ ОТ ЗАЛАТА: Да, така е.

ЖИВКО МИЛАНОВ: Моля само за една реплика. Касае се за народен суверенитет, което означава върховенство на народа, т.е., че властта е изцяло на народа, не за държавен суверенитет, което е свързано с други неща. И второ, "служи на народа" означава, че всички държавни институции и всякакви други организационни форми на обществото трябва да подчинят своята дейност на народа и не могат да приемат решения против интереса на народа. Не могат да имат собствен интерес, ако е държавно учреждение, а осъществява волята на народа. И това по-нататък ние ще го намерим в Конституцията на много места. Искам да припомня: миналия път, когато обсъждахме въпросът за държавната администрация, основният текст беше, че държавната администрация служи на народа. Цялата негова дейност трябва да бъде посветена на народа.

ПРЕДС. ГИНЬО ГАНЕВ: Това пак беше обяснително. По текста, господин Обретенов.

ПЕТЪР ОБРЕТЕНОВ: Аз първоначално бях сторонник на този текст, предложен във варианта: "Народът е единствен суверен на републиката", но се съгласих с доводите на проф. Янков, че звучи много книжно и би следвало да обясняваме. Предлагам един текст, който да обединява двете алинеи:

"Цялата власт произтича от народа и се упражнява от него чрез органите и във формите, предвидени в тази конституция."

ЕЛЕНА КИРЧЕВА: "... непосредствено и чрез органите..."

ПЕТЪР ОБРЕТЕНОВ: За "непосредствено" имам известни възражения, защото сочи на непосредственото управление, а не непосредственото управление на народния принцип у нас.

ЕЛЕНА КИРЧЕВА: В референдумите се има предвид. Трябва да не ги включим. Референдумите се имат предвид, нали?

ПЕТЪР ОБРЕТЕНОВ: То е една от формите - непосредственото управление, референдуми и т.н. Аз съм за по-кратките формулировки: "Цялата власт произтича от народа", защото това е основното. Трябва да тръгнем от "произтича", "и се упражнява от него чрез органите...". Но трябва да тръгнем от "произтича" - "цялата власт произтича..."

АСЕН ЦАНКОВ: Аз бих ви предложил един съвсем кратък текст: "Държавната власт произтича, принадлежи и служи на народа." Най-кратко и най-точно - "принадлежи и служи на народа".

АСЕН НИКОЛОВ: Аз изцяло се придържам към предлаганите текстове от работната група. Не би било правилно втората и третата алинея да ги обединяваме, защото едната говори за субекта и титуляра на правото и титуляра на интереса, а другата говори за начина на упражняване на народния суверенитет на държавната власт. Това са две различни неща и събирането им в една алинея нито е систематически правилно, нито пък дава необходимата яснота.

ПРЕДС. ГИНЬО ГАНЕВ: Това е ясно. Каква да бъде според теб втората алинея?

АСЕН НИКОЛОВ: Точно така както се предлага в написания текст: "Цялата държавна власт произтича от народа, принадлежи на народа и служи на народа." Градацията няма какво да ни плаши с повторението си. Това е градация, която засилва израза.

МАТЕЙ ГРЪНЧАРОВ: И второ изречение: "Той осъществява държавната власт непосредствено и чрез органите, предвидени в тази конституция." Тази трета алинея трябва да отпадне, тук не ѝ е мястото.

ПРЕДС. ГИНЬО ГАНЕВ: Ти предлагаш това като второ изречение на втората алинея, нали?

МАТЕЙ ГРЪНЧАРОВ: Да.

СНЕЖАНА БОТУШАРОВА: Имам предложение това, което обсъждаме в момента, да се обособи като отделен член, да бъде чл. 2. Докато в първия член става дума за форма на държавно управление и устройство, тук нещата са за нещо съвсем различно. И тогава би могло в две алинеи да се оформи - в първата алинея да бъде, че цялата държавна власт или държавната власт произтича от народа, и ал. 2 - значението на упражняване.

ЕЛЕНА КИРЧЕВА: Приемаме веднага предложението на госпожа Ботушарова - чл. 2, вместо ал. 2, уместно е. "Цялата държавна власт произтича от народа и служи на народа. Тя се осъществява непосредствено и чрез органите, предвидени в тази конституция."

ПРЕДС. ГИНЬО ГАНЕВ: Имате ли възражения общо взето?

ЯНАКИ СТОИЛОВ: Неуместно е това да бъде чл. 2, защото по този начин ние откъсваме държавата от нейното основание. То трябва да бъде в чл. 1 като алинея.

ЕЛЕНА КИРЧЕВА: Ал. 2: "Цялата държавна власт произтича от народа и служи на народа." Забележете, че махаме "принадлежи". Следващото изречение, същата алинея: "Тя се осъществява непосредствено и чрез органите, предвидени в тази конституция."

ПЕТЪР ОБРЕТЕНОВ: Аз имам възражение за втората алинея - "Тя се осъществява непосредствено..." Аз смятам, че ударението не трябва да бъде върху "непосредствено", защото действително народът не упражнява държавната власт непосредствено.

ЕЛЕНА КИРЧЕВА: Ние не казваме "народа", ние избягваме субекта. Ние казваме: "Тя "властта" се осъществява непосредствено". Това е единият вариант. Не можем да изключим референдумите. Те могат да бъдат редки, но трябва да съществуват. "Тя се осъществява непосредствено и чрез органите, предвидени в тази конституция"

ПРЕДС. ГИНЬО ГАНЕВ: Благодаря Ви. Това става сега следващият текст.

СНЕЖАНА БОТУШАРОВА: Бих искала да ви предложа "служи на народа" да отпадне, въпреки че госпожа Кирчева го отстоява и сигурно има съображения. Като държавната власт произтича от народа - единият вариант, или държавната власт принадлежи на народа. Не е необходимо, според мен, и двете неща да ги има - да произтича и принадлежи на народа. За да се упражнява нещо,

трябва да принадлежи или да произтича. Така че всичко останало са просто определения.

ВЕЛКО ВЪЛКАНОВ: Това, второто, ние го казваме също, само че в неговата разгърната форма.

СНЕЖАНА БОТУШАРОВА: Става дума, първо, да заковим този принцип, който с други думи беше "суверен на народа" или "народния суверенитет" и във всички конституции го има. А аз специално това ви предлагам за краткост – или да бъде "държавната власт произтича от народа", или да бъде "държавната власт принадлежи на народа". И ал. 2 да уточни, че тя се осъществява, как се упражнява. Това предлагам – краткост на изказа.

ПРЕДС. ГИНЬО ГАНЕВ: Може спокойно и трите да останат – и само "служи", и само "принадлежи", без "служи".

ВЕЛКО ВЪЛКАНОВ: Фактът, че има 1500 конституции, показва, че всичко може. Дай един работен вариант и да вървим нататък.

ПРЕДС. ГИНЬО ГАНЕВ: Това, което прочете госпожа Кирчева, ("принадлежи на народа" и става така: "Цялата държавна власт произтича от народа(принадлежи на народа) и служи на народа. Тя се осъществява непосредствено и чрез органите, предвидени в тази конституция."

ЯНАКИ СТОИЛОВ: Предлагам текст за още една трета алинея: "Република България гарантира живота, достойнството и правата на личността." Идеята е всъщност от една страна имаме общността, от друга страна държавата изпълнява някаква роля по отношение на гражданите.

ПРЕДС. ГИНЬО ГАНЕВ: Нали ще минем въобще за тази личност след малко в отделен текст?

ЯНАКИ СТОИЛОВ: Но те са други въпроси, те са на друго ниво, те са вече за равенство и т.н.

ПРЕДС. ГИНЬО ГАНЕВ: Господин Стоилов, няма ли да се гарнира това в следващия чл. 2?

ЯНАКИ СТОИЛОВ: По моята идея за следващия член ще остане уреждането на равенството пред закона – тези неща. Те са вече на друга плоскост. А в сегашния вариант те са дадени като две алинеи на един текст, но това са две различни идеи.

ПРЕДС. ГИНЬО ГАНЕВ: Защо забравихме идеята да говорим за еднонационалната държава тук, още в рамките на този текст?

ЕЛЕНА КИРЧЕВА: Не сме забравили, ние сме готови.

ЯНАКИ СТОИЛОВ: Първо да обсъдим въпроса дали е необходимо. Това е все едно да дефинираме общественят строй. Защото колкото и хипотетично да е, след няколко десетилетия по чисто демографски проблеми нещата не се знае как биха могли да стоят. Затова да дефинираме обществен строй, националности мисля, че не е работа на Конституцията.

ПРЕДС. ГИНЬО ГАНЕВ: Нова Конституция, господин Стоилов, след 10 години.

ЯНАКИ СТОИЛОВ: Тогава какво гарантираме с този текст?

ЕЛЕНА КИРЧЕВА: Дотук решихме, че ще има три алинеи. Предлагаме четвърта и последна алинея на чл. 1, с която ми се струва, че ще приключим с основните характеристики на държавата. И тази алинея да добие вид на вариант едно на стр. 2, на чл. 5:

"Република България е еднонационална държава. Различните етнически общности са неразделна част от българската нация." И с това приключваме. Край и на чл. 1, като считаме, че оттук нататък, в чл. 2 вече, трябва да се третира въпросите, свързани с личността. Да изчерпим държавата в чл. 1 и в чл. 2 вече да третираме въпросите, свързани с личността.

ПРЕДС. ГИНЬО ГАНЕВ: Предлагам ви ал. 4, която се предлага на стр. 2, горе, да се обсъди като възможност в продължение на това, което написахме досега.

ЯНАКИ СТОИЛОВ: Не, като вариант той може и да стане излишен, защото е подразбиращ се, но ако искате, да го запишем като вариант.

ПРЕДС. ГИНЬО ГАНЕВ: Не като вариант, а като текст, а после да отпадне.

СВЕТОСЛАВ ЛУЧНИКОВ: Според мен ал. 4 е излишна, но ако трябва да я запазим, нека да я запазим, това не е страшно. Но аз предлагам веднага след това да се спрем на проблема за българската народност, защото в нашата страна той е един проблем от историческа и болезнена важност. Затова си позволявам да спра вниманието ви на следното определение: "Българската народност

е исторически създадена и доброволно поета единна и неделима културна общност на българския народ, независимо от расата, произхода, езика, вероизповеданието, общественото положение и убежденията на отделните граждани."

ПРЕДС. ГИНЬО ГАНЕВ: Това го предлагате тук?

СВЕТОСЛАВ ЛУЧНИКОВ: Тук, като алинея пета, за да можем да очертаем вече една българска народност като културна общност на българския народ. Това за нас е особено важно като основа на единността на държавата. Защото както тук се говори за еднонационална държава, разликата между нация и народност е много трудно да се определи, но точно емоционалната обагреност на това понятие е много съществена. Затова ние да изходим от народността като културна общност, да можем всички да бъдем съграждани и да си намерим мястото в тази работа и по-нататък, на основата на нея, да обосновем единността. А единността ще я обосновем или с общ текст, но може би и по-нататък - при териториалното устройство.

ПРЕДС. ГИНЬО ГАНЕВ: Разбирам Ви, като Вие знаете възраженията, които се правят за стремежа към така наречената културна автономия на отделни групи.

ПЕТЪР ОБРЕТЕНОВ: Бих искал преди да разгледаме въпроса за единната и еднонационална държава, да се съгласим, че сегашната ал. 4 би следвало да остане под същата номерация. Това е също важен принцип - че никоя част от народа, личност, политическа партия и т.н. - не може да накърнява народният суверенитет. То логически следва след онова, което приехме като втора и трета алинея. И едва тогава да мислим за другото.

АСЕН НИКОЛОВ: И аз смятам, че ал. 4 непременно трябва да остане. Тя има извънредно важно значение. Твърдението, че е декларация... Всички основни текстове, влизащи в основните положения, имат декларативен характер. Те по-нататък се подплатяват с пълнеж. Но това подчертаване, че не може една част от народа да си присвои народния суверенитет, е абсолютно необходимо с оглед на цялото наше историческо развитие, а не само от 9-ти септември 1944 г. насам.

Що се касае до еднонационалната държава, имам известни съмнения. Най-напред не може да се слага знак на равенство между нация и народност, те са две различни неща. Различните автори по различен начин определят "нация" - да речем, Ренан - по един начин, господин (другаря Сталин) - по друг. Но така или иначе между нация и народност има разлика. Ако ние приемем, че в първото изречение ще говорим за народност, в такъв случай ще се яви една контрадикция между първото и второто изречение, защото "етност" също означава народност. Тоест ние казваме "национална", а пък има различни народности. Това е смешно.

ГЛАСОВЕ ОТ ЗАЛАТА: Никъде няма "народност".

АСЕН НИКОЛОВ: "Различните етнически общности...". "Етност", преведено на български, е "народ". Това е.

"Еднонационална държава "е хубаво". Ако приемем дефиницията на Ренан, основната характеристика за нация е съзнанието за принадлежност към една нация. Добре. Но ако в България има хора, а ги има, които нямат това съзнание? С Конституцията ли ще ги накараме да го придобият? Аз съм против този текст.

СНЕЖАНА БОТУШАРОВА: Уважаеми колеги, аз пак бих ви върнала към това разделяне на проблемите, които обсъждаме в два члена - първи и втори. И предлагам на вниманието ви следното: това, което сега обсъждаме - за еднонационална държава, без да бъде това окончателната редакция, да бъде ал. 3 на чл. 1, в който като първа алинея беше "България е парламентарна република", ал. 2 беше характеристика на държавата и ал. 3 да бъде този момент за еднонационалността. Така че това, което обсъждаме тук и което се явява вариант първи на стр. 2 като ал. 5 от текста, в тази редакция или друга да бъде към чл. 1, ал. 3. И отделно вече, а не като ал. 4 или 5, да се обособи чл. 2 относно принадлежността на властта на народа, ал. 2 - формите за упражняване и ал. 3 да бъде "никоя част от народа, политическа партия или друга организация... и т.н. не може да присвоява осъществяването на народния суверенитет", като работен вариант. Предложението ми е за една по-точна систематизация. А отделен въпрос е дали всичките тези точки ще останат така както ги предложих.

ПРЕДС. ЛЮБЕН КОРНЕЗОВ: Безспорно, сериозни са аргументите, но нека като текст да го формулираме, а после да видим дали ще бъде отделен член, както вие предложихте преди малко.

СНЕЖАНА БОТУШАРОВА: Като текст, а за да нямаме проблеми, предлагам както е тук, в проекта, разработен от експертите.

ЕЛЕНА КИРЧЕВА: Приемате ли без думата "различните"? Да стане: "Република България е еднонационална държава. Етническите общности са неразделна част от българската нация." Да не акцентуваме върху правата на "различните" и т.н. Нека да имаме един работен вариант на текста, а после вече, при редакцията, ще видим дали ще отиде към ал. 1 или чл. 2. Ние после това можем да го направим. Едновременно, в крачка, не върви да правим двете неща.

СНЕЖАНА БОТУШАРОВА: За мен така е по-ясно.

ЕЛЕНА КИРЧЕВА: Сигурно е така и сигурно така ще стане, но сега да изчистим текстовете.

ЯНАКИ СТОИЛОВ: Имам предложение да приключим засега с чл. 1. Виждам, че принципните неща се очертаха. Ние пак ще се върнем към този въпрос, но дали ще останат, дали няма да останат, те са набелязани като идеи и, струва ми се, вече са прочетени и можем да продължим нататък.

ПРЕДС. ЛЮБЕН КОРНЕЗОВ: Да го формулираме тогава.

ЯНАКИ СТОИЛОВ: Да, прочетете, ако искате, целия чл. 1 с всичките му алинеи и да продължим нататък.

ПРЕДС. ЛЮБЕН КОРНЕЗОВ: Чл. 1, ал. 1: "България е парламентарна република."

Ал. 2 - "България е единна, демократична (социална) и правова държава."

Ал. 3 - "Цялата власт произтича от народа (принадлежи на народа) и служи на народа. Тя се осъществява непосредствено и чрез органите, предвидени в тази Конституция."

Ал. 4 - "Република България е еднонационална държава. Етническите общности са неразделна част от българската нация."

Ал. 5 - "Никоя част от народа, политическа партия или друга организация, държавна институция или отделна личност не може да си присвоява осъществяването на народния суверенитет."

Мисля, че това е краят на текста на чл. 1, разбира се като работен вариант.

АЛЕКСАНДЪР ЯНКОВ: Аз предлагам думата "правова" да се сложи също в скоби по изложените съображения. Понеже сте сложили "социална" в скоби, аз имам много по-големи основания за "правова". Това е един конюнктурен термин, който влезе у нас.

ПРЕДС. ЛЮБЕН КОРНЕЗОВ: Добре, скобата да бъде по-широка - от "социална" до "правова", нали?

ЯНАКИ СТОИЛОВ: Мисля, че след малко това ще стане излишно във втора алинея, когато обсъждаме другите текстове, където тези понятия ще намерят мястото си.

АЛЕКСАНДЪР ЯНКОВ: Второ, искам само да кажа за тези колеги, които по-нататък ще работят, че аз не споделям определението "еднонационална". Ние ще бъдем единствената в света еднонационална държава. Това е, според мен, едно определение, което ще ни подцени всички други усилия за демократична държава и след това еднонационална държава. Тук, на кръстопътя, между три континента, ще бъде единствената еднонационална държава. Аз не само че поддържам господин Николов, но категорично съм против употребата на това определение.

ПРЕДС. ЛЮБЕН КОРНЕЗОВ: Нека да се спрем само като работен вариант и да преминем към чл. 2.

ЙОРДАН ГАНЕВ: Аз все пак бих искал да обърна внимание на термина "еднонационална". Не бихме ли могли по някакъв начин да заместим този термин с друг, защото ако остане "еднонационална", в такъв случай е абсолютно необходимо да има пояснение и за това какво разбираме под "нация". Употребено "еднонационална", значи нация, не "народност". В такъв случай обяснението може да бъде само това, което колегата Лучников прочете тук. Аз питам дали не може "еднонационална" да заменим с това, което пише във втория вариант: "Република България е единна и неделима държава"? По този начин да се измъкнем от лабиринта на нацията.

СВЕТОСЛАВ ЛУЧНИКОВ: Смятам, че много лесно отхвърлихте моя вариант за народността като културна общност, която единствена ще ни изведе от положението, в което се намираме. Разберете! Като изнесем нашата културна общност като народност, ние избягваме всичките тия неща, за които проф. Янков говори.

ПРЕДС. ЛЮБЕН КОРНЕЗОВ: Ако обичате, повторете текста, защото не всички можахме да си го запишем.

СВЕТОСЛАВ ЛУЧНИКОВ: "Българската народност е исторически създадена и доброволно приета единна и неделима културна общност на българския народ, независимо от расата, произхода, езика, вероизповеданието, общественото положение и убежденията на отделните граждани." Ние формулираме по този начин една културна общност, която е една истинска основа на единната държава. Трябва да го осмислите.

ЯНАКИ СТОИЛОВ: Това е по-добро за философски речник, отколкото за Конституция.

РЕПЛИКА: Каква културна общност?

СВЕТОСЛАВ ЛУЧНИКОВ: Културната общност е основата. В основата е културната общност на модерната народност като културна общност. Може би на някой му се вижда, че това е член от философски речник, но това не променя съдържанието на нещата. Ако ние искаме да намерим една основа на единността на нашата държава, трябва да намерим единността на българската народност. Другото е само приказки.

ЯНАКИ СТОИЛОВ: Тук влизаме в една сложна дискусия – дали народността е една обективна даденост или тя е плод на субективно самосъзнание. Така че тези въпроси трудно ще ги изчерпим.

СВЕТОСЛАВ ЛУЧНИКОВ: Във всички случаи и държавата, и консенсусът за народността – всички те са плод на една перманентна промяна, на едно перманентно субективно призвание. Ако не се признават субективно от хората, те не съществуват някъде вън от тях и не могат да съществуват.

ПРЕДС. ЛЮБЕН КОРНЕЗОВ: Ние сега, в момента, разработваме суровия текст. Нека после, след този суров текст, да го дадете, ние го имаме също, стенографите са го записали, да го обмислим и да видим къде да го сложим.

СВЕТОСЛАВ ЛУЧНИКОВ: Дайте го тук като вариант просто.

ПРЕДС. ЛЮБЕН КОРНЕЗОВ: Като вариант ще го обсъдим, разбира се. Но все пак стигнахме до чл. 1 със своите алинеи, доколкото можахме да ги формулираме. Но безспорно и вие имате основание.

ПЕТЪР ОБРЕТЕНОВ: Аз мисля, че това, което предлага господин Лучников, би имало място като отделен текст евентуално и да го обсъждаме като отделен текст, защото и в проекта на

Радикалдемократическата партия, откъдето той е взет, е дадено като отделен текст. Но специално за чл. 1 аз мисля, че би следвало да приключим с вариант две на ал. 5: "Република България е единна и неделима държава, в която не се допускат автономни и териториални образувания.", като аз също съм за отпадането на сегашния посочен текст на ал. 2. По такъв начин чл. 1 ще бъде съставен от пет алинеи:

Ал. 1 - "България е парламентарна република.";

Ал. 2 - откъде произтича властта;

Ал. 3 - как се упражнява народният суверенитет;

Ал. 4 - че никоя част от народа, политическа партия и т.н. не може да присвоява част от народния суверенитет;

Ал. 5 - сегашният вариант: "Република България е единна и неделима държава".

ЯНАКИ СТОИЛОВ: Мисля, че дискусията вече дойде до някои от първите бележки, които споделяхме.

За чл. 2 аз приемам този текст, но то е нещо различно. Това вече ще бъде началото на един цял евентуален чл. 2 или 3. Можем после да преценим. Аз оставам настрана този въпрос, ако се включи като алинея. Имам предвид, че той се третира в проблематиката на първия комплекс от въпроси, които обсъждахме.

Другият въпрос, пак повтарям, той може да е чл. 2 или 3, но той е самостоятелен и ще ви прочета цялото съдържание на единството и неделимостта. То няма да може да бъде вкарано като ал. 5, защото ние веднъж сме го споменали само като обща характеристика. Тук не е редно ние да го третираме като отделна алинея, без да развием целия въпрос. Затова ще си позволя да ви прочета целия текст в три алинеи:

"Република България е единна и неделима държава, в която не се допускат автономни териториални образувания."

Ал. 2 - "Границите на републиката са неприкосновени."

Ал. 3 - Това е един вариант, почти тъждествен с Търновската конституция - "Намаляване или увеличаване на територията на републиката се решава чрез национален референдум. Изменение на границите, ако то не засяга населени места, може да се извърши чрез закон, приет с мнозинство повече от две трети от всички народни представители."

Така цялата проблематика за единството на държавата ще си намери своето логично развитие.

ПРЕДС. ЛЮБЕН КОРНЕЗОВ: Аз поне така разбрах - това да бъде чл. 2, вместо да бъде в отделни алинеи, както се предлагаше тук.

ЯНАКИ СТОИЛОВ: Да. И затова отпада необходимостта да дефинираме това понятие в ал. 2. По-нататък ще видим как ще намерим мястото и за "социална и правова държава", пак без да са сложени в общия куп.

.....: Но, колега Стоилов, при това положение чл. 1 да завърши със сегашната ал. 4.

ЯНАКИ СТОИЛОВ: Да. Дори, да завърша, ако има текст за еднонационалния характер на държавата, срещу което аз съм принципно против, но ако го приемете, то трябва да бъде ал. 5 за да следва, че я извеждаме от еднонационалния характер и характера на държавното устройство.

СНЕЖАНА БОТУШАРОВА: Това, което Янаки предлага, е една друга гледна точка. Подобни разпоредби могат спокойно да намерят място в правомощията на Народното събрание или в онази си част, в която ще става дума по кои въпроси ще се провежда референдум. Така че тук, ако трябва, той да обоснове принципа във връзка с какво го предлага. Това е като илюстрация на принципа за народния суверенитет, но в същото време това е твърде конкретна разпоредба, която спокойно може да намери място в правомощията на държавните органи и онези форми за осъществяване на държавната власт пряко от народа.

ЯНАКИ СТОИЛОВ: Само конкретно ще спомена. Това следва класическото развитие на цялата теория за правото, че държавата е едно единство от власт, народ и територия. След като ние изчерпихме въпроса за властта, трябва да изчерпим въпроса и за територията.

СВЕТОСЛАВ ЛУЧНИКОВ: Този втори текст, както го предложи господин Стоилов, аз съм склонен да го приема, но смятам, че той именно трябва да бъде въведен с това, което аз преди това предложих – като основа на тази единна неделимост да стои културната общност на българската народност.

ПРЕДС. ЛЮБЕН КОРНЕЗОВ: Но ние се съгласихме с Вас, нека да не се връщаме.

СВЕТОСЛАВ ЛУЧНИКОВ: По отношение намалението на територията чрез референдум – това е едно много опасно залитане. Увеличение на територията е добре ако стане, но намаляването на територията винаги става обикновено в едно тежко поражение на страната. И сега вие искате това да се утвърди с референдум и да накарате хората да преглътнат много масово едно национално унижение или поражение. Затова нека да не го решаваме този въпрос с референдум, а чрез Великото Народно събрание, което така или иначе по-лесно може да преглътне тази "хапка". Това имам предвид.

МАТЕЙ ГРЪНЧАРОВ: Ние фактически формулирахме чл. 1 като вариант, обаче съм напълно съгласен с предложението на господин Стоилов да го направим и като два члена, като във втория член да изчерпим проблемите на единността на държавата.

ПРЕДС. ЛЮБЕН КОРНЕЗОВ: Териториалната единност.

МАТЕЙ ГРЪНЧАРОВ: Не само териториалната, но и еднонационалният характер на държавата.

ЯНАКИ СТОИЛОВ: То ще си остане накрая на чл. 1, защото проблемът е друг. Всъщност от него се извеждат тези неща.

МАТЕЙ ГРЪНЧАРОВ: Но Вие посочихте три алинеи!

ЯНАКИ СТОИЛОВ: Аз го предполагам евентуално като част от чл. 1, като негов завършек.

АЛЕКСАНДЪР ЯНКОВ: Аз предлагам в съответствие с това, което каза господин Янаки Стоилов, но с една корекция. Ако искаме да бъдем последователни, ако чл. 1 определя основните принципи, засягащи властта, управлението, трябва чл. 2 да засяга въпроса за единността на населението, на народа, другата компонента, и чл. 3 да засяга въпроса за териториалната цялост. И мен ми се струва, че така са работили нашите експерти, защото аз виждам чл. 4 почти идентичен на този, който Янаки Стоилов представи.

Що се отнася до националния референдум, аз също поддържам това мнение. Не би трябвало да се поставя въпросът на национален референдум. Ние знаем в други случаи плебисцити. Това са неща, които или по принуда се правят, или са против достойнството. И в никакъв случай това не е проява на народен суверенитет – да решим половината от България да я дадем на една друга държава чрез референдум. Изобщо този механизъм – за изменение на границите чрез референдум, според мен трябва да отпадне. Принципът за неприкосновеност на границите трябва да си остане като прерогатив в областта на принципите, а това, което Ботушарова предлагаше – за реда за изменение на границите и механизмите – да бъдат в прерогативите на Великото Народно събрание, респективно на Народното събрание.

ЯНАКИ СТОИЛОВ: Дали ще се избира Велико Народно събрание или ще се направи референдум, като процедура е еднакво тежко.

АЛЕКСАНДЪР ЯНКОВ: Аз затова казвам механизмът да бъде там. Тук обаче да бъде принципът за неприкосновеност на територията и на границите като основен конституционен принцип, но без алинеята за референдума.

СНЕЖАНА НАЧЕВА: Аз виждам, че Вие презумирате далеч по-големи неща, имайки предвид промени на границата. А текстът, който е записан, има предвид и това, но има и далеч по-прозаични неща, примерно корекция на границите по поречието на реките. Такива корекции сме имали при Тимок, такива корекции сме имали и долу, по поречието на Струма и Марица. Така че и за това става дума. Не винаги става дума за цели области и присъединяване. Става дума за договор, който преди да се ратифицира, минава през Народното събрание. Ето за това става дума. Трябва да го изчистим. Така дадена, хипотезата включва и корекции на границите по поречието на реките.

ПРЕДС. ЛЮБЕН КОРНЕЗОВ: Да се върнем на това, което всъщност и Янаки Стоилов предложи. Мисля, че първата алинея, ако точно съм отбелязал, е : "Република България е единна и неделима държава, в която не се допускат автономни териториални образувания."

Ал. 2 – "Границите на република България са неприкосновени."

ЯНАКИ СТОИЛОВ: "На републиката", няма нужда от "България".

ЖИВКО МИЛАНОВ: Имам едно възражение. "Неделима" не е точно, защото ние делим страната на административно-териториални единици - области и т.н. Единна - може, но "неделима" - не виждам какво се има предвид. Това, че казваме по-нататък, че не се допускат автономни образувания, всъщност изразява идеята за неделимост, която явно се съдържа.

ЯНАКИ СТОИЛОВ: Професор Миланов има основание в тази бележка, но аз мисля, че е подразбиращо се какво се има предвид под "неделимост" и затова е пояснено: "в която не се допускат автономни териториални образувания". Може и първото - "единна", защото пък не пречи да има автономни териториални образувания в единна държава. Затова може, ако искате, да остане само първото.

ПРЕДС. ЛЮБЕН КОРНЕЗОВ: "Република България е единна държава. В нея не се допускат автономни териториални образувания."

Ал. 2 - "Границите на републиката са неприкосновени."

ВЕЛКО ВЪЛКАНОВ: Какво означава това "Границите на републиката са неприкосновени"? Какво ни казва, освен литература? Юридически какво следва от това, че са неприкосновени?! Границите на всяка суверенна държава са неприкосновени и като го казва, все едно, че нищо не казва.

АЛЕКСАНДЪР ЯНКОВ: Аз мисля, че понеже тук формулираме принципи, а това е именно принцип, той е принцип, който не всякога се е признавал и в международното право, за съжаление, едва в наше време, и от него може да има и определени последици както вътре в механизмите на държавните органи, които могат да решават въпроса за коригиране на границите, така и като утвърждаване на нашата териториална цялост от гледна точка на външните въздействия. Затова най-малкото, господин Вълканов, това не вреди с нищо на Конституцията. В Конституцията не може да няма текстове, които прокламират основни принципи. Това може да се каже и за другите положения.

ВЕЛКО ВЪЛКАНОВ: Като правило за поведение - какво правило за поведение се излъчва от това, че казваме "те са неприкосновени"?

ЯНАКИ СТОИЛОВ: Но ако иначе пък съвсем тясно го тълкуваме, може да се окаже, че републиката е единна, но всеки един може да установи всякаква власт в нея, без да наруши границите й.

ВЕЛКО ВЪЛКАНОВ: И като кажем, че сме неприкосновени, не може да стане това, нали?

ЯНАКИ СТОИЛОВ: Поне можем да търсим някаква реакция срещу това.

АЛЕКСАНДЪР ЯНКОВ: Господин Вълканов, един пример мога да Ви кажа. Разбира се, ние може да се позоваваме не само на конституционен текст, а и на международно право, но едно нарушение на границите поставя в действие чл. 50 от Устава на ООН за легитимна самоотбрана.

ВЕЛКО ВЪЛКАНОВ: Той се поставя и без такъв текст!

АЛЕКСАНДЪР ЯНКОВ: Второ, представлява нарушение на определението на понятието "агресия", прието с резолюция на Общото събрание на ООН и утвърдено в редица международни многостранни договори.

ПРЕДС. ЛЮБЕН КОРНЕЗОВ: Колеги, предлагам все пак тази алинея да остане. После, като се връщаме, можем да помислим дали е удачно да я оставим в Конституцията или не. Поне засега да я оставим като ал. 2. Проблемът обаче повдига въпроса, който Янаки Стоилов тук предложи и който всъщност съществува като редакция в чл. 4, ал. 2: "Изменението на границите може да стане само с решение на народа, прието чрез национален референдум. Несъществени изменения могат да се извършват със закон, приет с мнозинство от две трети от всички народни представители." Тук се чува становища, които подкрепят и които в края на краищата не са съгласни с така предложената редакция. Аз предлагам, ако разбира се вие се съгласите, чл. 2 да има само първа и втора алинея. И да помислим, разбира се, като вариант, Народното събрание дали ще бъде велико, дали обикновено, дали чрез референдум. Безспорно, съществен е въпросът, но ако искате да го оставим като вариант в скоби.

РЕПЛИКА: Предлагам сега да го оставим като вариант, защото това е въпрос за гаранциите на границите, не е само за компетенции на Народното събрание. Затова нека да го оставим сега като вариант, а след това да се върнем към него.

ВЕЛКО ВЪЛКАНОВ: Не можем да кажем, че изменението на границите е въпрос, който само ние ще решаваме. Това не е вярно най-напред. Чисто практически и юридически не е вярно.

РЕПЛИКА: Става въпрос кой в тази държава има право да променя границите.

ПРЕДС. ЛЮБЕН КОРНЕЗОВ: Разбрах Вашето становище, че като вариант може да остане като ал. 3.

РЕПЛИКА: Да.

СНЕЖАНА БОТУШАРОВА: От това, което дотук обсъждаме, се получават две понятия, които не се покриват - територия и граница. Може би господин Янков би доуточнил с оглед на международните договори дали само границите са неприкосновени, територията е неприкосновена, защото ние можем да имаме територия и извън границите на България. Така че ал. 2 - за границите и тяхната неприкосновеност, според мен, не е принцип, който тук трябва да намери място. Това е едно правомощие на държавата или на съответните държавни органи, които трябва да го изпълнят, докато неприкосновена е територията и последица от това е границата.

ВЕЛКО ВЪЛКАНОВ: Територията на България е неприкосновена.

СНЕЖАНА БОТУШАРОВА: Не ви предлагам текст, казва го господин Вълканов. Обръщам ви внимание на термините, които тук се ползват, тъй като ако територията е елемент на държавата, то съответно в тази си част следва да има към нея разпорежда.

АЛЕКСАНДЪР ЯНКОВ: Аз все пак смятам, че по-точно би било да се говори за границите. Защото какво значи територията да бъде неприкосновена? В международното право се говори за териториалната цялост да бъде неприкосновена. А територията, например правото на мирно преминаване през териториално море - това е част от морската територия на държавата - и все пак търговски кораби и съгласно новата конвенция, сега ние сме приели вече нов принцип за свободно преминаване. Въпросът за прелитането - също така.

Що се отнася до континенталния шелф, икономическата зона, върху тях държавата няма суверенитет и те не са част от територията, а върху тях тя има само функционални икономически права. Затова мисля, че като конституционен принцип би могъл да бъде тук. Аз понеже се движа по тази структура: власт - народ - територия. И тогава даже предлагам, за да не взимам думата пак, чл. 5, както е в проекта на експертите, веднага след въпросите на населението, на народа, защото тук се касае за езика.

ПРЕДС. ЛЮБЕН КОРНЕЗОВ: Моля ви, нека да изчерпим въпроса около предлагания чл. 2 и след това да преминаваме на другата материя.

СВЕТОСЛАВ ЛУЧНИКОВ: Това, което казва госпожа Ботушарова, е много сериозно. Граници е едно, територия е друго. Територия са корабите, които плуват под националния флаг; територията са сградите на българските посолства в чужбина. Ако ние говорим за самолетите, ако ние говорим за неприкосновеност на границите, това е много тясно. Ние трябва да говорим за неприкосновеност на територията. А когато говорим за изменение на границите, вече трябва да кажем точно изменение на границите. Това е точният термин.

Така че вместо "границите", в тази алинея (мисля, че беше първата) трябва да бъде: "Територията на Република България е неприкосновена. Изменението на границите може да става..." И нека сега, пак ви казвам да не обременяваме въпроса с референдум. Дори като работен проект да пишем: "само по решение на Великото Народно събрание". А вече другите поправки, както каза госпожа Начева, да стават от обикновеното Народно събрание. Така беше и при Търновската конституция у нас.

ПРЕДС. ЛЮБЕН КОРНЕЗОВ: Други аргументи и да обобщим, ако, разбира се, е възможно. Виждам, че няма.

Повтарям още веднъж: чл. 2 - "Република България е единна държава. В нея не се допускат автономни териториални образувания."

Алинея втора - "Територията (границите) на България е неприкосновена."

А що се касае до третата алинея, ако искате цялата в скоби да я сложим - измененията на границите може да стане с решение на Великото Народно събрание (или парламента), което ще трябва да го видим в правомощията. После ще се върнем, за да видим дали трябва въобще да остане тази трета алинея или не, но като работен вариант нека да остане.

АЛЕКСАНДЪР ЯНКОВ: Аз бих се съгласил да заменим това като самостоятелна алинея - за границите, с "териториална цялост", както е в чл. 2 на Устава на Обединените нации.

ПРЕДС. ЛЮБЕН КОРНЕЗОВ: "Териториалната цялост на България е неприкосновена." Така ли?

АЛЕКСАНДЪР ЯНКОВ: Да. И тогава веднага може да се сложи въпросът за границите.

ПРЕДС. ЛЮБЕН КОРНЕЗОВ: Добре, обединяваме ли се около това?

ГЛАСОВЕ ОТ ЗАЛАТА: Да.

АЛЕКСАНДЪР ЯНКОВ: И ще отговаря, така да се каже, на приетите международни стандарти в това отношение.

ПРЕДС. ЛЮБЕН КОРНЕЗОВ: Значи става така: "Териториалната цялост на България е неприкосновена." Това е ал. 2.

А третата алинея, пак повтарям, в скоби. Ще има съответната редакция или ще намерим нейното място за границите или правомощията на Народното събрание.

За официалния език.

ЯНАКИ СТОИЛОВ: Официалният език в републиката (Република България) е българският."

Ал. 2 - "Всеки гражданин има правото да го ползува и задължението да го изучава." Мисля, че това също трябва да се каже, защото всеки български гражданин има правото да го ползува и задължението да го изучава.

НЕНОВСКИ: Аз поддържам това становище на господин Стоилов, а именно: да има текст, който дава възможност българските граждани да възприемат езика и като право. Ние навсякъде говорим, че използването на езика е задължение, че неговото изучаване е задължение. Има райони, в които българите са малцинство и те трябва да имат усещането, че използването на езика е тяхно право. Този текст, който предлага господин Стоилов, има своя прототип в испанската конституция. Затова аз ви предлагам следния текст: Ал. 1 - "Официален език в републиката е българският. Всички граждани имат задължението да го знаят и правото да го ползуват."

Ал. 2 - "Използването на български език е задължително..." и пр., по текста.

ПРЕДС. ЛЮБЕН КОРНЕЗОВ: Кой текст, извинявайте - задължително в държавни учреждения и в обществени организации или без, защото има вариант?

НЕНОВСКИ: За обществените организации - аз съм да бъдем без тях.

ЯНАКИ СТОИЛОВ: Може да има някаква религиозна организация.

АЛЕКСАНДЪР ЯНКОВ: Аз възразявам по това да се слага "обществени организации". Представете си, че се събира арменското дружество "Ереван". Трябва непременно на български език ли да говорят? Да не ставаме по-католици и от папата. Щом се изисква официално, задължение е да се изучава, да се ползува за официални нужди, а пък останалото... Ние, есперантистите, като се съберем примерно, или любители на френския език, защо ще ни задължите да говорим на български? Или една обществена организация "Приятелите на Франция", примерно. И ще накарате по силата на този текст хората да изучават езика, а да говорят на български.

ПРЕДС. ЛЮБЕН КОРНЕЗОВ: А ако заменим "обществени организации" с "политически организации"?

ЯНАКИ СТОИЛОВ: Тук възниква само един въпрос, но аз нямам категоричен отговор, допълвам становището си, дали е необходимо да казваме къде е задължително. Дали в самия термин, че е официален език, не се съдържа идеята за обхвата на неговото приложение?

А що се отнася до правото и задължението да се изучава, аз продължавам да поддържам да го има, но може би после ще го преосмислим и ще го изместим в системата от правата, защото тук говорим за принципи. И тук да остане само едно изречение - че официален език в републиката е българският.

СНЕЖАНА БОТУШАРОВА: Аз лично поддържам такова становище: в този член да е записано, че официалният език в републиката е българският.

За втората част - че е задължение и право, не може механично да пренесем разпоредбата от испанската конституция, защото там, в т. 2 на този чл. 3 и другите се пояснява защо е записано. Там поначало е признато съществуването на автономни образувания и на техен език. Така че ние тук да запишем това в тази част, общата, според мен се нарушава принципът за демократичност на държавата и освен това се разрежда систематиката на основните положения.

Що се отнася за задължителното ползуване, има страни, в които е записано това, че в държавните учреждения и в публични отношения или по друг начин се ползува този език, но там също е налице признаване на многонационални държави, за да може да

се гарантира работата на служителите и да има унифициране в документите и работата им.

Така че предлагам да спрем дотук и да продължим с обсъждането евентуално в "Права и задължения", ако защитим такава постановка - право и задължение да се ползува и изучава.

ПРЕДС. ЛЮБЕН КОРНЕЗОВ: Аз разбрах Вашето становище да бъде само: "Официалният език в републиката е българският", така ли?

СНЕЖАНА БОТУШАРОВА: Да.

КРАСЕН СТОЙЧЕВ: Имам само едно възражение. Да ви напомня какво е сегашното положение на практика. Когато говорим за официален език, господин Стоилов правилно изтъква, че става въпрос за задължителния език. По сегашната ни система Законът за нормативните актове изисква законите да се пишат на български език; ГПК, чл. 5, изисква съдебните производства да се извършват на български език; чл. 11 на НПК казва същото. Ние нямаше такъв текст досега - "официалният език е българският" и затова беше пръснато по различни законодателства. Сега, когато въвеждаме такъв текст - "официален език е българският", абсолютно задължително е и второто изречение - че неговото използване ще бъде задължително от държавните учреждения. И тогава вече нуждата от тези текстове, които ви изброявах, на практика ще се погълнат.

ВЕЛКО ВЪЛКАНОВ: Това ще бъде правната основа, конституционната основа на тези текстове.

КРАСЕН СТОЙЧЕВ: Именно, затова нека така да си остане текстът. А другото, което предлага господин Стоилов, ще мине към правата. "Официалният език е българският." А това значи, че той е задължителен.

РЕПЛИКА: Трябва да се потърси някакъв по-генерализиращ текст, защото езикът е говорим и писмен.

НИКОЛАЙ ПАВЛОВ: В останалите положения трябва да се изведе задължителността на българския език, тоест да се възпроизведе текстът, че това е единственият език, който е средство за обмен на ниво държава. Тогава, когато разискваме обаче правата на гражданина в отделна глава, тогава трябва да дадем възможността да разширим етническите и езикови общности да имат правото да разполагат с езика си, но дотолкова, доколкото те не осъществяват контакт с други езикови групи или на ниво държава. Публичните

взаимоотношения и частните взаимоотношения. Не мога аз да дойда в твоето турско село и да искам хляб на турски. Ще си го искам на български. И да имам право да го поискам на български.

СВЕТОСЛАВ ЛУЧНИКОВ: Трябва да се пише, че българският език е официален, но тук още трябва на всяка цена да се подчертае: всеки български гражданин е длъжен да го знае и има право да го ползува или обратното има право да го ползува и е длъжен да го знае. Защото не може някой да се извини като дойде и да каже: аз не знам български. Смятам, че още тук трябва да се изведе, защото "права и задължения" става много комплицирано. Още тук като второ изречение трябва да го сложим и да се изчерпи всичко.

ВЕЛКО ВЪЛКАНОВ: Искам да ви попитам дали сте съгласни вместо "обществени организации" да кажем поне "политически партии", защото те имат отношение към властта и трябва да бъде изрично записано това - че разни политически партии не могат да говорят на друг език, освен на български. Това вече не е френско-българско дружество за приятелство и дружба и пр., и пр.

РЕПЛИКА: Няма политически партии на етническа основа.

РЕПЛИКА: То е забранено.

ВЕЛКО ВЪЛКАНОВ: Те са забранени, но под формата на "други" могат да си говорят на турски, да кажем. Това изрично да се забрани. Това е вече една публична формация.

ЯНАКИ СТОИЛОВ: По-добре да няма формации на този принцип и тогава изрично става записването на такъв текст.

АЛЕКСАНДЪР ЯНКОВ: Аз съм съгласен с господин Вълканов, но неговото изказване съдържа една, така да се каже, презумпция, че може да съществуват политически партии, които са така устроени, че ще се наложи да говорят на друг, освен на български език. По-добре е това да се изключи из корен, да не може да има партии на такава основа.

РЕПЛИКА: Това го има.

АЛЕКСАНДЪР ЯНКОВ: Това го има и с това да се задоволим. Защото в желанието си да засилим текста, можем да го отслабим.

ПРЕДС. ЛЮБЕН КОРНЕЗОВ: Мисля, че се очертаха така нещата около този текст (друг е въпросът дали ще бъде трети или четвърти, там вече ще намерим систематичното му място):

47

"Официалният език в републиката е българският. Всички граждани имат задължението да го знаят и правото да го ползват. Неговото използване е задължително в държавните учреждения (политически партии) и в публичните отношения." Това да остане като работен вариант. Все пак ще се върнем към него.

(Заседанието е закрито в 12 ч. и 45 м.)

ПРЕДСЕДАТЕЛСТВУВАЛИ:

(Гиньо Ганев)

(Любен Корнезов)

ВЕЛИКО НАРОДНО СЪБРАНИЕ

Комисия за изработване проект за Конституция
на Република България

ЗАСЕДАНИЕ

на 26 март 1991 г. от 10 ч. зала ЗАПАД

ПРЕДСЕДАТЕЛ: ГИНЬО ГАНЕВ

ЗАМ.ПРЕДСЕДАТЕЛ: ЛЮБЕН КОРНЕЗОВ

ЧЛЕНОВЕ:

АЛЕКСАНДЪР ЯНКОВ

АНДРЕЙ АНДРЕЕВ

ВЕЛКО ВЪЛКАНОВ

ЕЛЕНА КИРЧЕВА

НИКОЛАЙ ПАВЛОВ

НОРА АНАНИЕВА

ВЛАДИСЛАВ ДАСКАЛОВ

ПЕТЪР ОБРЕТЕНОВ

РУМЯНА ШУБЕКОВА

СНЕЖАНА БОТУШАРОВА

ЧАВДАР КЮРАНОВ

ЯНАКИ СТОИЛОВ

ЮЛИЙ БАХНЕВ

Л. Корнезов

А. Янков

В. Волканов
Е. Кирчева
Н. А. Павлов

В. Даскалов
П. Обретенов
Р. Шубекова

Ч. Кюранов
Я. Стоилов
Ю. Бахнев

Проект изготвен от Конституционната комисия

КОНСТИТУЦИЯ
на
РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ

Глава първа

ОСНОВНИ НАЧАЛА (ПРИНЦИПИ)

Чл.1. (1) България е парламентарна република.

(2) Република България е демократична, социална и
правова държава.

(3) Цялата държавна власт произтича от народа. Тя
се осъществява непосредствено и чрез органите, предвидени в тази
Конституция.

(4) Никоя част от народа, политическа партия или друга
организация, държавна институция или отделна личност не може да при-
своява осъществяването на народния суверенитет.

ВАРИАНТ за ал. (5) Република България е еднонационална държава.
(Етническите общности са неразделна част от българската нация).

Чл.2. (1) Република България е единна държава. В нея не се
допускат автономни териториални образувания.

(2) Териториалната цялост на Република България е не-
прикосновена.

Чл.3. Държавата е правнополитически съюз на всички граждани.

Тя създава правните основи на обществения живот и защитава конституционния строй, права и свободи на гражданите и гарантира свободното развитие на гражданското общество.

Чл.4. Официалният език в Републиката е българският. Неговото използване в държавните учреждения и публичните отношения е задължително.

Чл.5. (1) В Република България човекът е висша ценност. Държавата защитава неговия живот, достойнство, права и свободи в хармония с обществените интереси.

(2) Всички граждани са равни пред закона. Не се допускат никакви привилегии или ограничения в правата, основани на раса, народност, етническа принадлежност, пол, произход, религия, образование, убеждения, политическа принадлежност, лично и обществено положение или имотно състояние.

Чл.6. (1) Конституцията е върховен закон. Нейните разпоредби имат непосредствено действие.

(2) Основните обществени отношения се уреждат със закон, който не може да противоречи на Конституцията.

(3) Законът се прилага точно и еднакво спрямо всички.

(4) Законът няма обратна сила, освен когато това изрично е предвидено и при условие, че се създават по-благоприятни последици за гражданите.

(5) Нормите на международните договори, по които Република България е страна са неразделна част от нормите на националното право. При противоречие се прилагат нормите на международното

право.

(6) Всички нормативни актове се публикуват и влизат в сила три дни след обнародването им, освен когато в тях е определен друг срок.

Чл.7. Държавата отговаря за вреди, причинени от незаконни актове или действия на нейни органи и длъжностни лица.

Чл.8. Държавната власт се разделя на законодателна, изпълнителна и съдебна.

Чл.9. (1) Политическият живот в Република България се основа на принципа на политическия плурализъм.

(2) Нито една идеология не може да се обявява и утвърждава за държавна.

(3) Редът за образуване и прекратяване на политически партии, както и условията за тяхната дейност, се уреждат със закон.

Чл.10. Семейството, майчинството и детството са под закрила на държавата.

Чл.11. (1) Религиозните институции са отделени от държавата.

(2) Всички вероизповедания са еднакво допустими и свободни, ако изпълнението на техните обреди не противоречат на законите и добрите нрави. Държавата съдействува за създаване на условия на търпимост и уважение между вярващите от различните вероизповедания и между вярващи и невярващи.

(3) Източноправославното вероизповедание е традиционна религия на българския народ. Българската православна църква има изключителни заслуги за историческото развитие и оцеляване на българския народ.

(4) Религиозните институции и общности, както и верските обединения не могат да се използват за политически цели.

Чл.12. Държавата създава условия за свободното развитие на науката, културата и изкуствата. Тя организира и осигурява опазването на паметниците на културата.

Чл.13. Защитата и опазването на околната среда, природата и природните богатства, на въздуха, водите и почвата е задължение на държавата, организациите и на всички граждани.

Чл.14. (1) Държавата закриля труда като източник на лично и общественно благополучие.

(2) Дълг на всеки гражданин е по свой избор и възможности съдействува за материалния и духовен напредък на обществото.

Чл.15. (1) Правото на собственост е неприкосновено.

(2) Собствеността бива частна и публична. Режимът на държавната собственост се определя със закон.

(3) Частната собственост се признава и гарантира от закон, който определя способите за нейното придобиване, ползване и границите на нейното действие, с цел да се осигури нейната социална функция и да се направи достъпна за всички.

(4) Принудителното отчуждаване на частна и друга собственост за държавни и общински нужди може да става само при доказана обществена необходимост с предварително и справедливо обезщетение.

Чл.16. (1) Държавата има изключително право на собственост върху: моремните богатства; природните ресурси на континенталния шелф и икономическата зона; плажната ивица; естествените източници на енергия; защитената енергетика; горите, водите и пътищата с национално значение;

железопътния транспорт; предприятията, които произвеждат оръжие, взривни и силно упойващи вещества.

(2) Редът и условията, при които държавата може да предоставя концесии на обектите по предходната алинея се урежда със закон.

(3) Държавата е длъжна да стопанисва и управлява държавните имоти с грижата на добър стопанин единствено в интерес на гражданите и на цялото общество.

(4) Със закон може да се установява преимуществена собственост на държавата.

Чл.17. (1) Икономиката на Република България се основава на свободната стопанска инициатива и пазарните отношения.

(2) Държавата създава равноправни условия за всички стопански дейци, като предотвратява монополизма и нечестната конкуренция и защитава потребителите.

(3) Инвестициите (и стопанската дейност) на българските и чуждестранните лица и сдружения се ползват със закрилата на държавата.

(4) Държавата насърчава кооперирането на гражданите, което има за цел да постигне по-голяма стопанска и социална ефективност.

(5) Частната инициатива е свободна. Тя не може да се развива в противоречие с обществената полза или така че да причинява вреда на безопасността, свободата и човешкото достойнство.

Чл.18. (1) Земята е основно национално богатство, което се ползва с особени грижи и закрила от страна на държавата и обществото.

(2) Обработваемата земя може да се използва само за селскостопански цели. Промяната на нейното предназначение се допуска по изключение при доказана обществена нужда и при условия определени със закон.

(3) Минималният и максималният размер на земята, която може да се притежава, както и условията и начините за нейното придобиване, стопанисване и разпореждане, се определят със закон.

Чл.19. Чуждестранни физически и юридически лица не могат да придобиват право на собственост върху земя. При определени от закона условия те могат да придобиват право на ползуване, право на строеж и други вещни права.

Чл.20. Република България осъществява външна политика на основата на общопризнатите принципи на международното право, за справедлив мир между народите, за защита на общочовешките ценности, за сътрудничество с всички страни и отхвърля войната като средство за решаване на международни спорове.

К О Н С Т И Т У Ц И Я НА РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ

Глава първа ОСНОВНИ НАЧАЛА

Чл. 1. (1) България е парламентарна република.

(2) Република България се основава върху демокрацията, свободата, справедливостта, хуманизма и равенството.

(3) Цялата държавна власт произтича от народа. Тя се осъществява непосредствено и чрез органите, предвидени в тази Конституция.

(4) Някоя част от народа, политическа партия или друга организация, държавна институция или отделна личност не може да присвоява осъществяването на народния суверенитет.

Чл. 2. (1) Република България е единна държава с местно самоуправление. В нея не се допускат автономни териториални образувания.

(2) Териториалната цялост на Република България е неприкосновена.

Чл. 3. Официалният език в републиката е българският. Неговото използване в държавните учреждения и публичните отношения е задължително.

Чл. 4. (1) Република България е (социална и) правова държава. Тя гарантира живота, достойнството и правата на личността и свободното развитие на гражданското общество.

(2) Държавата осъществява своята дейност в съответствие с Конституцията и защитава установения конституционен строй.

(3) Държавата създава условия за пълноценно участие на гражданите в политическия, икономическия, социалния и културния живот на обществото.

Чл. 5. Всички граждани са равни пред закона. Не се допускат никакви привилегии или ограничения в правата, основани на раса, народност, етническа принадлежност, пол, произход, религия, образование, убеждения, политическа принадлежност, лично и обществено положение или имотно състояние.

Чл. 6. (1) Конституцията е върховен закон. Нейните разпоредби имат непосредствено действие.

(2) Основните обществени отношения се уреждат със закон, който не може да противоречи на Конституцията.

(3) Законът се прилага точно и еднакво спрямо всички.

(4) Законът няма обратна сила, освен когато това изрично е предвидено и при условие, че се създават по-благоприятни последици за гражданите.

(5) Нормите на международните договори, по които Република България е страна са неразделна част от нормите на националното право. При противоречие се прилагат нормите на международното право.

(6) Всички нормативни актове се публикуват и влизат в сила три дни след обнародването им, освен когато в тях е определен друг срок.

Чр. 7. Държавата отговаря за вреди, причинени от незаконни актове или действия на нейни органи и длъжностни лица.

Чл. 8. Държавната власт се разделя на законодателна, изпълнителна и съдебна.

Чл. 9. (1) Политическият живот в Република България се основава на принципа на политическия плурализъм.

(2) Нито една идеология не може да се обявява и утвърждава за държавна.

(3) Партиите съдействуват за формиране на политическата воля на народа. Те могат да се създават свободно, като вътрешната им организация трябва да съответствува на демократични принципи. Редът за образуване и прекратяване на политически партии, както и условията за тяхната дейност се уреждат със закон.

Чл. 10. (1) Обществените организации служат за задоволяване и защита на социални и културни потребности и специфични интереси.

(2) Синдикалните организации доброволно обединяват работници и служители за защита на техните професионални интереси.

(3) Организацията и дейността на обществените и синдикалните организации се основават на демократични принципи.

Чл. 11. (1) Религиозните институции са отделени от държавата.

(2) Всички вероизповедания са еднакво допустими и свободни ако изпълнението на техните обреди не противоречи на законите и добрите нрави. Държавата съдействува за създаване на условия на търпимост и уважение между вярващите от различните вероизповедания и между вярващи и невярващи.

(3) Източноправославното вероизповедание е традиционна религия в Република България.

(4) Религиозните институции и общности, както и верските убеждения не могат да се използват за политически цели.

Чл. 13. Семействата, майчинството и детството се ползват от закрилата на държавата.

Чл. 13. Защитата и опазването на околната среда, природата и природните богатства, на въздуха, водите и почвата е задължение на държавата, организациите и на всички граждани.

Чл. 14. (1) Държавата закриля труда като източник на лично и обществено благополучие.

(2) Дълг на всеки гражданин е по свой избор и възможност да съдействува за материалния и духовния напредък на обществото.

Чл. 15. (1) Правото на собственост е неприкосновено.

(2) Собствеността е частна и публична.

(3) Частната собственост се признава и гарантира от закона, който определя способите за нейното придобиване и ползуване с цел да се осигури социалната ѝ роля и да се направи достъпна за всички.

(4) Режимът на различните обекти на държавна собственост се определя със закон.

(5) Принудителното отчуждаване на частна и друга собственост за държавни и обществени нужди може да става само при доказана обществена потребност с предварително и справедливо обезщетение.

Чл. 16. (1) Държавата има изключително право на собственост върху: подземните богатства; ресурсите на континенталния шелф и морската икономическа зона; плажната ивица; ядрената енергия; водите, горите и пътищата с национално значение; както и железопътния транспорт, предприятията, които произвеждат оръжие, взривни и силно упойващи вещества.

(2) Редът и условията, при които държавата може да предоставя концесии на обекти по предходната алинея се урежда със закон.

(3) Държавата е длъжна да стопанисва и управлява държавните имоти с грижата на добър стопанин единствено в интерес на гражданите и на цялото общество.

Чл. 17. (1) Икономиката на Република България се основава на свободната стопанска инициатива и пазарните отношения.

(2) Държавата създава равноправни условия за всички стопански субекти, като предотвратява монополизма и не-лоялната конкуренция и защитава потребителя.

(3) Инвестициите и стопанската дейност на българските и чуждестранните лица и сдружения се ползват със закрилата на държавата.

(4) Държавата насърчава кооперирането на гражданите за постигане на стопански и социален просперитет.

Чл. 18. (1) Земята е основно национално богатство, което се ползува с особени грижи и закрила от страна на държавата и обществото.

(2) Обработваемата земя може да се използва само за селскостопански цели. Промяната на нейното предназначение се допуска по изключение при доказана обществена нужда и при условия, определени със закон.

Чл. 19. Чуждестранни физически и юридически лица не могат да придобиват право на собственост върху земя. При определени от закона условия те могат да придобиват право на ползуване, право на строеж и други вещни права.

Чл. 20. Държавата създава условия за свободното развитие на културата, науката, образованието и изкуствата и защитава историческото наследство на нацията.

Чл. 21. Република България осъществява външна политика на основата на общопризнатите принципи на международното право, за справедлив мир между народите, за защита на общочовешките ценности, за сътрудничество с всички страни и отхвърля войната като средства за решаване на международни спорове.

Глава първа

ОСНОВНИ НАЧАЛА (ПРИНЦИПИ)

Чл.1. (1) България е република с демократично управление.

(2) Република България гарантира живота, достойнството и правата на личността.

(3) Цялата държавна власт в Републиката произтича от народа. Тя се осъществява непосредствено и чрез органите, предвидени в тази Конституция.

Чл.2. (1) Република България е **единна държава**. В нея не се допускат автономни териториални образувания.

(2) Териториалната цялост на Република България е неприкосновена.

(3) Изменение на границите ѝ се решава чрез национален референдум. Изменението, ако то не засяга населени места, може да се извърши чрез закон, приет с мнозинство повече от 2/3 от всички народни представители.

Чл.3. (1) Официален език в Републиката е българският.

(2) Неговото ползуване е задължително в държавните учреждения и ...

Чл.4. (1) Република България е **социална и правова държава**. Тя гарантира свободното развитие на гражданското общество и на личността.

(2) Държавата осъществява своята дейност в съответствие с Конституцията и защитава установения конституционен строй.

(3) Държавата създава условия за пълноценно участие на гражданите в политическия, икономическия, социалния и културния живот на обществото.

Чл.5. (1) Конституцията е върховен закон. Нормите на Конституцията действуват непосредствено. Условиата и редът за тяхното осъществяване могат да се уреждат и със закон, когато неговото създаване е предвидено от Конституцията.

(2) Законът се прилага точно и еднакво спрямо всички.

(3) Правовият ред в Република България се съгласува с общоприетите принципи и норми на международното право, както и с договорите, на които тя е страна.

(4) Всички нормативни актове се публикуват и влизат в сила три дни след обнародването им, освен когато в тях е определен друг, но не по-кратък срок.

Чл.6. (1) Всички граждани са равни пред закона. Не се допускат никакви привилегии или ограничения, основани на раса, народност, етническа принадлежност, пол, произход, религия, образование, убеждения, политическа принадлежност, лично и обществено положение или имотно състояние.

(2) В (защита на) обществен интерес Конституцията установява ограничения на отделни права или посочва случаите и пределите, в които това може да стане със закон.

Чл.7. Държавата отговаря за вреди, причинени от незаконни актове или действия на нейни органи или длъжностни лица.

Чл.8. (1) Политическият живот в Република България се основава на принципа на политическото многообразие.

(2) Нито една идеология не може да се обявява и утвърждава за държавна.

(3) Някоя част от народа, политическа партия или друга организация, държавна институция или отделна личност не може да си присвоява държавна власт.

Чл.9. (1) Политическите партии, обществените и религиозните организации са отделени от държавата.

(2) Системата от държавни органи се установява и действа в съответствие с принципа за разделение на функциите и взаимния контрол между органите, които ги осъществяват.

Чл.10. Трудът е основен фактор за личното благополучие на всеки, за богатството и развитието на обществото. (Държавата закриля труда като източник на лично и обществено благополучие.)

Чл.11. (1) Собствеността в Републиката е частна и публична.

(2) Законът определя кой от двата режима на собственост действува спрямо различните обекти на държавната собственост.

Чл.12. (1) Подземните богатства, ресурсите на континенталния шелф и икономическата зона, плажната ивица, ядрената енергия, водите и пътищата с национално значение са изключителна държавна собственост.

(2) Държавата може да установява монопол в производството на оръжие и взривни вещества, благородни метали и силно упойващи вещества.

Чл.13. (1) Икономиката на Република България се основава на свободната стопанска инициатива в условията на пазарно стопанство.

(2) Държавата регулира стопанската дейност по начин, който осигурява равни условия на стопанските субекти, препятствува установяването на монопол и нелоялната конкуренция и защитава потребителите.

(3) Инвестициите и стопанската дейност на българските и чуждестранните лица и сдружения се закрилят от държавата.

Чл.14. (1) Република България осигурява всеобхватното опазване на околната среда, за да предпази човека от вредни въздействия, да съхрани разнообразието на живата природа и природните дадености на страната за сегашните и бъдещите поколения.

Чл.15. (1) Науката, образованието и изкуството са израз на свободата на човешката личност и служат за утвърждаване на общочовешките ценности и за прогреса на обществото.

(2) Културното и историческото наследство са достояние на цялото общество.

(3) Държавата създава условия за развитие на науката, образованието и изкуството и финансира опазването на паметниците на културата.

Чл.16. (1) Външната политика на Република България се ръководи от националните интереси, насочени към укрепване на мира и към сътрудничество между народите.

(2) Република България отрича войната като средство за разрешаване на международни спорове. Не се допуска изпращането на български войски извън територията на Републиката.

(3) Участието на Република България в икономически и военни съюзи се разрешава чрез национален референдум.

S. C.